

Zastupljenost filozofskih disciplina u opusu Stjepana Matičevića

HRVOJE POTLIMBRZOVIĆ

Odsjek za filozofiju,

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,

hpotlimbrzovic@ffos.hr

UDK 1 Matičević, S.
1(091)(497.5)''19''
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 10. 3. 2020.
Prihvaćen: 19. 6. 2020.

Sažetak

Filozof i pedagog Stjepan Matičević (1880–1940) ostvario je veoma razgranat filozofski opus, ali je dosad određivan tek kao logičar, filozof odgoja i filozof kulture. Stoga je prikladno istražiti kojim se sve filozofskim disciplinama bavio. Kada je riječ o logici, filozofiji odgoja i filozofiji kulture, u članku je dokazano da su teme iz tih triju filozofskih disciplina prisutne u još barem deset Matičevićevih djela koja dosadašnji istraživači nisu spominjali prilikom ukazivanja na njegova filozofska promišljanja. Matičević je logiku određivao kao znanost koja potpomaže spoznaju, pri čemu se oslanjao na tradicionalnu logiku, a promišljao je i o odnosu između logike i psihologije. Kao filozof odgoja razmatrao je bit odgoja, dok je kao filozof kulture naglasio da filozofija ima presudnu ulogu u određivanju kulturnih vrijednosti.

Međutim Matičević se iskazao i kao etičar, estetičar, filozof politike, filozof egzistencije te filozof filma. Njegovu etičku misao obilježava uspostavljanje vrhovnih etičkih vrijednosti (dobro i pravednost), kao i stav da je društvo izvor moralnosti. Kada je riječ o estetici, Matičević je *lijepo* smatrao vrhovnim estetičkim načelom, no smatrao je također da umjetnika moraju krasiti produktivnost, izvornost i kreativnost. Matičeviću zaokupljenost filozofijom politike dokazuju stavovi o ratu (događaj koji ima negativne, ali i pozitivne učinke), demokraciji (poželjno društveno uređenje), liberalizmu (poželjan svjetonazor) te o kozmopolitizmu i ekskluzivnom nacionalizmu (svjetonazori koje kritizira zato što ih razumijeva kao krajnosti). Zastupljenost filozofije egzistencije u Matičevićevu opusu dokazuju iskazi o *smislu*, kao i očitovanja o krizi modernog vremena, koju obilježavaju *Ništa*, *tjeskoba* i *očaj*, koje je zabilježio 1936. godine. Naposljetku, Matičević je 1926. godine nastupio kao filozof filma: promišljao je o biti filma, pri čemu ga je sagledavao iz estetičke perspektive.

Matičevićevu upućenost u povijest filozofije posvjedočuju njegovi stavovi o Sokratu, Platonu, Aristotelu, Baconu, Kantu, Hegelu, Herbartu, Kierkegardu, Nietzscheu i Jodlu. No bio je upućen i u filozofski nauk svojih suvremenika, posebice Edmunda Husserla i Benedetta Crocea, zbog čega spada među hrvatske mislioce čiji opus sadrži jednu od ranijih recepcija te dvojice filozofa u Hrvatskoj.

Osim toga, okušao se i u istraživanju hrvatske filozofske baštine, kao i u filozofskim promišljanjima svojih hrvatskih suvremenika. Naime, napisao je članke o Ruderu Josipu Boškoviću i Gjuri (Đuri) Arnoldu, dok je u nekim drugim tekstovima izlagao prosudbe o Franji pl. Markoviću, Albertu Bazali i Pavlu Vuk-Pavloviću.

Gljučne riječi: Stjepan Matičević, logika, etika, estetika, filozofija politike, filozofija egzistencije, filozofija odgoja, filozofija kulture, filozofija filma, povijest europske i hrvatske filozofije

1. Uvod

Stjepan Matičević (1880–1940) bio je pedagog i filozof čiji je opus dosad najčešće analiziran iz perspektive njegovih doprinosa pedagogiji. O utemeljenosti takva pristupa najbolje svjedoče dva djela koja su u cijelosti posvećena njegovim promišljanjima iz pedagogije: magistarski rad pedagoga Nedjeljka Kujundžića (1930–2013), naslovljen *Pedagogija Stjepana Matičevića* (1971),¹ i djelo *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića* (1991), koje su priredili već spomenuti Nedjeljko Kujundžić te teolog i pedagog Ivan Marijanović, a sastoji se od Kujundžićeve uvodne studije i od odabranih Matičevićevih radova.²

Dosadašnja istraživanja prikazuju Matičevića kao logičara, filozofa odgoja i filozofa kulture.³ Zamijećen je i Matičevićev filozofski pristup pedagoškim problemima, pri čemu je kao osnovno obilježje takva pristupa prepoznato nje-

¹ Nedjeljko Kujundžić, *Pedagogija Stjepana Matičevića*, magistarski rad (Zagreb: [s. e.], 1971).

Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom DCR ZG-838225/13.

² N.[edjeljko] Kujundžić, I.[van] Mar[i]janović (priredili), *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, odabrani tekstovi s uvodnom studijom dra Nedjeljka Kujundžića (Zagreb: Katehetski salezijanski centar, 1991).

³ O Matičeviću logičaru vidi, primjerice, u: Srećko Kovač, »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[ovice] 20. st.[oljeća]«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 22/1–2(43–44) (Zagreb, 1996), pp. 255–265, na pp. 258–261. O Matičeviću filozofu odgoja vidi, primjerice, u: Ante Vukasović, »Povratak hrvatskoj aksiologijsko-pedagogijskoj baštini«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 20/1–2(39–40) (Zagreb, 1994), pp. 389–406, na p. 395. O Matičeviću filozofu kulture vidi, primjerice, u: Z.[latko] P.[regrad], M.[arijan] P.[etras], »Prof. dr. Stjepan Matičević (19. XII. 1880.–16. VI. 1940.)«, *Nastavni vjesnik* 49/1 (Zagreb, 1940–1941), pp. 1–8, na pp. 3–4. Nekrolog.

govo nastojanje za sintezom realizma i idealizma.⁴ Usprkos tome, dosadašnji istraživači nisu pridavali primjerenu pozornost filozofskim sastavnicama Matičevićeva opusa. Uporište za tu tvrdnju pronalazim u činjenici da su izostala istraživanja koja bi proučila Matičevićev filozofski opus u cijelosti. Otisnuta su tek dva članka koja su djelomice ostvarila taj zadatak. Prvi od njih napisao je već spomenuti Ivan Marijanović pod naslovom »Filozofijski korijeni i misao Stjepana Matičevića« (1991).⁵ U njemu je ukazano na filozofska ishodišta Matičevićeve sklonosti temama koje pripadaju pedagogiji, psihologiji i kulturi, a koje Matičević, kako konstatira Marijanović, »komponira i razvija do filozofskih nazora.«⁶ Drugi članak napisao je filozof Bruno Pušić, a objavio ga je pod naslovom »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića« (2010).⁷ U tom je članku Pušić odlučio prikazati »osnovne postavke filozofije odgoja«, ali i »definirati odgoj kod dvojice važnih filozofa odgoja u Hrvatskoj«.⁸

Da dosadašnji autori nisu sustavno i analitički pristupili istraživanju Matičevićevih filozofskih interesa, potvrdit će rezultati istraživanja koje ću iznijeti u ovom članku. Njih ću izložiti u trima poglavljima. U prvom poglavlju ukazat ću na to da teme iz logike, filozofije odgoja i filozofije kulture nisu zastupljene isključivo u onim djelima o kojima su pisali dosadašnji istraživači Matičevićeve filozofske misli, nego i u nekim drugim Matičevićevim djelima. U drugom ću dokazati da Matičević nije bio samo logičar, filozof odgoja i filozof kulture, nego i etičar, estetičar, filozof politike, filozof egzistencije i filozof filma. U trećem poglavlju obrazložit ću Matičevićevu upućenost u europsko filozofsko

⁴ Stevan Pataki, »Pedagogija prof. Matičevića. Povodom tridesetogodišnjice njegova rada«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 78/3–4 (Zagreb, 1937), pp. 95–111, na p. 97: »Ali ne samo to; i u današnjim radovima prof. Matičevića razabire se jasno *filozofijska orijentacija* i filozofijsko produbljivanje temeljnih pedagogijskih pitanja.«; na p. 98: »Osnovna crta njegova [Matičevićeva] filozofiranja jest tendencija za sintezom i izmirenjem realizma i idealizma. Formula *real-idealizam* najtačnije pogađa tu koncepciju.«; Nedjeljko Kujundžić, »Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića (Uvodna studija)«, u: Kujundžić i Marčijanović (priredili), *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, pp. 7–46, na p. 13: »Matičevićevu proširenu disertaciju <...> možemo smatrati njegovim temeljnim filozofijskim *credom*, jer se u njoj nalaze svi njegovi bitni pogledi, a posebno ishodišta njegove real-idealističke filozofije kao sinteze i gnoseološke osnove personalističko-funkcionalističke pedagogije koju će cijeli život zastupati.«

⁵ Ivan Marčijanović, »Filozofijski korijeni i misao Stjepana Matičevića«, *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja* 2/2 (Zagreb, 1991), pp. 13–33.

⁶ Marčijanović, »Filozofijski korijeni i misao Stjepana Matičevića«, p. 13.

⁷ Bruno Pušić, »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića«, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 1/1 (Zagreb, 2010), pp. 269–279.

⁸ Pušić, »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića«, p. 269.

naslijeđe i europsku suvremenu filozofiju, kao i njegove prinose o hrvatskoj filozofskoj baštini i suvremenoj mu hrvatskoj filozofiji.

2. *Stjepan Matičević: logičar, filozof odgoja i filozof kulture*

Kada je riječ o filozofskim disciplinama u kojima se Matičević okušao, dosad su istaknute logika, filozofija odgoja i filozofija kulture. U sljedećim trima potpoglavljima najprije ću sažeti već postojeće spoznaje o temama i problemima iz tih triju filozofskih disciplina u Matičevićevim djelima. Nakon toga obradit ću stavove koji pripadaju tim disciplinama, a koje je Matičević zauzeo u djelima u kojima to dosad nije bilo zamijećeno. Time ću, smatram, proširiti spoznaje o opsegu njihove zastupljenosti u Matičevićevu opusu i osnažiti ona dosadašnja istraživanja iz kojih proizlazi da je Matičević bio logičar, filozof odgoja i filozof kulture.

2.1. *Stjepan Matičević: logičar*

Da je Matičević bio logičar, dosadašnji istraživači njegova opusa zaključili su na temelju sadržaja njegovih dvaju djela. Prvo je od njih doktorska disertacija *Zur Grundlegung der Logik* koju je Matičević predao 1906., a obranio 1907. godine na Sveučilištu u Beču. Nakon toga ju je 1909. godine, kako ističe u predgovoru, i objavio.⁹ Drugo je Matičevićev habilitacijski rad »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja« iz 1921. godine.¹⁰

O Matičevićevoj objavljenoj doktorskoj disertaciji iz logike očitivali su se brojni istraživači. Među njima su i trojica logičara: Marijan Petras, Jonče Josifovski i Srećko Kovač. Prvi kojega izdvajam jest filozof i pedagog Marijan Petras (1912–2004). Naime Petras i pedagog Zlatko Pregrad (1903–1983)

⁹ Stephan Matičević, »Vorwort.«, u: Stephan Matičević, *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie* (Wien und Leipzig: Wilhelm Braumüller, 1909), pp. I–II, na p. I:

»Das vorliegende Werk entstand aus meiner bereits im Jahre 1906 der philosophischen Fakultät zu Wien vorgelegten und von derselben approbierten Doktordissertation.«

¹⁰ Stjepan Matičević, »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja. (Habilitationa radnja).«, primljeno u sjednici razreda filozofičko-juridičkoga od 31. oktobra 1920, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 224, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički 98 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1921), pp. 1–74.

Sažetak na njemačkom vidi u: Stjepan Matičević, »Die Lehre von der didaktischen Artikulation und die neuere Denkpsychologie. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 224, S. 1–74 veröffentlichten Abhandlung.«, *Bulletin international de l'Academie Yougoslave des Sciences et des Beaux-Arts*, Classes: d'Histoire et de Philologie – de Philosophie et de Droit – des Beaux-Arts et Belles Letres, Livre 2 (Zagreb: Académie Yougoslave des Science set des Beaux-Arts, 1931), pp. 119–136.

objavili su 1940. godine nekrolog povodom Matičevićeve smrti u kojem su izvijestili o tome da Matičević u disertaciji »izmirno rješava vrlo aktualni spor između psihologizma i logizma.«¹¹ To znači da je, kako doznajemo od filozofa Gaje Petrovića (1927–1993), nastojao pomiriti oprečne logičke pozicije, prema kojima je logika ili »posebna disciplina psihologije« ili je »potpuno nezavisna i od ontologije i od psihologije.«¹² Međutim Petras i Pregrad procijenili su da je Matičević to djelo napisao u »ponešto zaoštrenom realističkom pravcu«, znači u korist logizma, i to, kako tvrde, »očito pod utjecajem svog učitelja, bečkog pozitiviste Fr.[iedricha] Jodla.«¹³ Drugi kojega izdvajam jest makedonski logičar i povjesničar filozofije Jonče Josifovski, koji je Matičevićeva promišljanja o logici obradio u svojoj doktorskoj disertaciji iz 1964. godine. Tom je prilikom također upozorio na Matičevićev pomirben stav prema logici (*objektot*) i psihologiji (*subjektot*), točnije prema znanostima koje se tiču objektivnog i subjektivnog aspekta u strukturi čovjekove duševnosti, pri čemu je smatrao da logika ne može bez psihologije.¹⁴ Treći kojega izdvajam jest logičar i istraživač hrvatske filozofske baštine Srećko Kovač, koji je o obilježjima Matičevićeve logike pisao u nekoliko studija, a najopsežnije u onoj iz 1996. godine, u kojoj se očitovao o nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj tijekom prve polovice 20. stoljeća.¹⁵ U njoj je prosudio da je Matičević u svojoj disertaciji zauzeo »realističko stajalište«, koje je potom »razvio do jedne 'pozitivističke' logike.«¹⁶

Dakle, prema dosadašnjim spoznajama, glavno obilježje Matičevićeve objavljene disertacije nastojanje je za pomirenjem dviju suprotstavljenih struja u logici: logizma i psihologizma. Ipak, istraživači su zaključili da je Matičević

¹¹ P.[regrad], P.[etras], »Prof. dr. Stjepan Matičević (19. XII. 1880.–16. VI. 1940).«, p. 3.

¹² Gajo Petrović, *Logika. Udžbenik za III razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 1964), pp. 248 i 249.

¹³ P.[regrad], P.[etras], »Prof. dr. Stjepan Matičević (19. XII. 1880.–16. VI. 1940).«, p. 3.

¹⁴ Jonče A. Josifovski, *Teorijata na poznanieto i formalnata logika kaj Jugoslovenite od XIX vek do II svetovna vojna*, doktorska disertacija (Skopje: [s. n.], 1964), p. 255: »Subjektot bez objektot, insistira Matičevik, e ništo.«

Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom IX-SK-82. U svojoj disertaciji Josifovski je o obilježjima Matičevićeve logike pisao na sveukupno pet stranica, pp. 254–258.

Inače, istu tvrdnju Josifovskog vidi i u: Jonče Josifovski, »II Del. I odjel. Teorijata na poznanieto i formalnata logika kaj Hrvatite od XIX vek do II svetska vojna«, *Godišen zbornik. Filozofski fakultet na Univerzitetot – Skopje / Annuaire. Faculté de philosophie de l'Université de Skopje*, knjiga / tome 21 (Skopje, 1969), pp. 7–47, na p. 41: »Subjektot bez objektot, insistira Matičevik, e ništo.«

¹⁵ Kovač, »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[ovice] 20. st.[oljeća]«, pp. 258–261.

¹⁶ *Ibid.*, p. 258.

pritom iskazao veću privrženost logizmu, čija su glavna obilježja, kako ih određuju Petras i Kovač, realizam i pozitivizam.

Matičevićeva doktorska disertacija svoju recepciju nije doživjela samo na hrvatskom i na makedonskom jeziku. O tome se danas, nažalost, ne zna dovoljno, zbog čega ću u ovom odlomku izdvojiti autore koji su napisali i objavili prikaze ili prosudbe o tom Matičevićevu radu. Da postoje prikazi i prosudbe o njegovoj doktorskoj disertaciji objavljenoj 1909. godine, izvijestio je upravo Matičević u rukopisnoj autobiografiji iz 1936. godine, koju su 1991. godine transkribirali i objavili Kujundžić i Marijanović.¹⁷ U njoj je Matičević priopćio da je o njegovoj disertaciji iz logike pisano i u inozemstvu, a s pravom je istaknuo prikaz latvijsko-njemačkoga kemičara i filozofa Wilhelma Ostwalda (1853–1932):

»Shodište je mog naučnog rada dakako bilo nešto i suviše pozitivističko, pa sam zato i svoj prvi veći rad, koji je inače stekao priznanje i u inostranstvu (naročito isp. Ostwalda), a to je bila prerađena i popunjena doktorska disertacija 'Zur Grundlegung der Logik' <...>«. ¹⁸

Inače, na Ostwaldov prikaz Matičevićeve disertacije *Zur Grundlegung der Logik* ukazali su i brojni hrvatski istraživači, od kojih izdvajam Stjepana Patakija (István Pataky / Stjepan Pataky / Stevan Pataki, 1905–1953), Nedjeljka Kujundžića i Ivana Marijanovića.¹⁹ Osim na hrvatskom, njemačkom i makedonskom

¹⁷ [Stjepan Matičević], »Kratka autobiografija«, u: Kujundžić i Mar[i]janović (priređili), *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, pp. 228–230.

Osim tog rukopisa, Matičevićevu opusu pripadaju i skripta iz kojih je držao predavanja na ondašnjem Mudroslovnou, a današnjem Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radi se o sljedećim skriptama: *Didaktika, Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje, Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva, Pedagogijska metodologija, Uvod u opću pedagogiju i Savremene pedagogijske struje*. Rukopis i skripta nalaze se u Matičevićevoj ostavštini koja se nalazi u privatnom vlasništvu teologa i pedagoga Ivana Marijanovića, koji je ostavštinu dobio na povjerenje od obitelji Matičević. Ovim mu se putem zahvaljujem što mi ih je dao na uvid za potrebe daljnjeg proučavanja Matičevićeva doprinosa hrvatskoj znanosti.

¹⁸ [Matičević], »Kratka autobiografija«, p. 228.

Ostwaldov prikaz vidi u: W.[ilhelm] O.[stwald], »Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie von Stefan Maticcevic. 192 S. Wien und Leipzig. W. Braumüller 1909. Preis M 3. –.«, u: Wilhelm Ostwald (hrsg.), *Annalen der Naturphilosophie*. Neunter Band mit zahlreichen Figuren, Erstes Heft (Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft m. b. H., 1910), pp. 97–98.

¹⁹ Pataki, »Pedagogija prof. Matičevića. Povodom tridesetgodišnjice njegova rada«, p. 97; Kujundžić, *Pedagogija Stjepana Matičevića*, pp. 31–32; Mar[i]janović, »Filozofijski korijeni i misao Stjepana Matičevića«, p. 30.

O inačicama Patakijeva imena i prezimena vidi u: Igor Radeka, »Pedagogija i ideologija u Hrvatskoj«, u: Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina (ur.), *Desničini susreti 2010. Zbornik*

jeziku prikazi i prosudbe Matičevićeve disertacije objavljeni su i na drugim jezicima. Prema mojim spoznajama, u razdoblju od 1909. do 1939. godine to su učinila još četvorica istraživača: na francuskom jeziku Jean Dagnan-Bouveret (?–1918), na engleskom jeziku Amerikanac F. Jones te na slovenskom jeziku Karel Ozvald (1873–1946) i Gustav Šilih (1893–1961).²⁰ Prema tome prikazi i prosudbe o Matičevićovoj disertaciji iz logike prisutni su na drugim jezicima u većoj mjeri negoli je to dosad bilo poznato. Osim na njemačkom, dakle na jeziku na kojem je objavljena, disertacija je prikazana i na hrvatskom, slovenskom, makedonskom, francuskom i engleskom jeziku. To znači da je imala odjeka u europskim okvirima, pa čak i u Sjedinjenim Američkim Državama.

Teme iz logike zamjetne su i u Matičevićevu habilitacijskom radu »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja« iz 1921. godine. Premda je taj rad ponajprije posvećen problematici koja se tiče pedagogije i psihologije, Matičević je u njega utkao i promišljanja koja pripadaju logici. To je dosad prepoznala nekolicina istraživača, od kojih najprije izdvajam Patakija, koji je 1937. godine zapisao da se u tom radu »u pedagogijskom obliku javlja poznati problem odnosa psihologije i logike«, pri čemu je Matičević, naglašava Pataki, po uzoru na svoj doktorski rad nastojao sintetizirati psihologizam i logizam, ali u ovom slučaju u »didaktičkoj problematici«.²¹ Zatim izdvajam Kujundžića koji je 1971. godine također upozorio na Matičevićev sintetički pristup psihologiji i logici, nakon čega je dodao da je Matičević bio uvjeren kako se »putem nastave dječja svijest razvija u pravcu normi logičkog mišljenja i izgradjivanja znanstvenog pogleda na svijet i život.«²² Naposljetku izdvajam Marijanovića, koji je 1991. godine konstatirao da je Matičević i u svojem habilitacijskom

---

radova (Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije / Plejada, 2011), pp. 116–136, na pp. 124–125.

²⁰ Jean Dagnan-Bouveret, »Dr Stephan Maticevic. – Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie. 1 vol. VIII + 192 pp. in-8°, Vienne et Leipzig, Wilhelm Braumüller, 1909.«, *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* 67 (Paris, 1909), pp. 641–645; F. Jones, »Zur Grundlegung der Logik; ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie. Von Dr. Stephen Maticevic. Wien und Leipzig, W. Braumüller, 1909. pp. iii., 192. Price Mk. 3.«, *The American Journal of Psychology*, Vol. 20, No. 4 (Champaign, 1909), p. 590; K. [arel] O. [zvald], »Hrvatski filozof – o temeljih logike.«, *Veda: dvomesečnik za znanost in kulturo* 4/4 (Ljubljana, 1914), pp. 417b–419a; Gustav Šilih, »Profili sodobnih jugoslovanskih pedagogov. 1. Dr. Stjepan Matičević. (Ob 30 letnici njegovega znanstveno-publicističnega udejstvovanja).«, *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko* 58/3–4 (Ljubljana, 1936), pp. 65–72, na p. 67.

²¹ Pataki, »Pedagogija prof. Matičevića. Povodom tridesetgodišnjice njegova rada«, p. 103.

²² Kujundžić, *Pedagogija Stjepana Matičevića*, p. 46.

radu, a u »skladu sa svojom teorijom logike«, zaključio da se didaktički akt »ima provoditi u skladu s logičkom strukturom predmeta«. ²³

Dakle trojica su navedenih autora kao najvažnija obilježja Matičevićeva habilitacijskog rada prepoznala povezanost pedagogije, psihologije i logike te izdvojila Matičevićevo stremljenje prema sintezi psihologije i logike. Premda su ta njihova očitovanja općenita i štura, smatram da su ipak obuhvatila Matičevićev najvažniji zaključak ili, kako ga on naziva, »didaktički vele važnu spoznaju«, naime to da je »logički momenat neizlučiv iz kauzalnog tumačenja realnog misaonog zbivanja, pa da je logička evidencija ujedno i jedna *psihologijska sila*«. ²⁴

Međutim, osim u tim dvama djelima Matičević je o logičkim temama pisao još barem u trima člancima: »Počeci filozofije« (1918), »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« (1935) i »Priroda, kultura i odgoj« (1935), kao i u trima skriptama: *Pedagogijska metodologija*, *Uvod u opću pedagogiju* i *Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje*.²⁵ Iz posljednje navedenih skripata predavao je u zimskom semestru akademske 1932/1933. godine.²⁶ U tim člancima i u tim skriptama iznosio je stavove o logici, oslanjao se na znanja iz osnova logike te obrazlagao odnos logike i psihologije.

Stavove o logici kao znanosti Matičević je izložio u dvjema skriptama. U skriptama *Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje* logiku je odredio kao »normativnu nauku, koja uči i određuje mjerilo po kom se mora prosudjivati što je istinito, a što nije«. ²⁷ U skriptama *Pedagogijska metodologija* logiku je pak smatrao najvažnijom znanošću za obrazovanje spoznaje, pa je odredio kao »pomoćnu pedagogijsko-didaktičnu nauku«. ²⁸ Znači, u objema skriptama

²³ Mar[i]ljanović, »Filozofijski korijeni i misao Stjepana Matičevića«, p. 31.

²⁴ Matičević, »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja. (Habilitationa radnja.)«, p. 67.

²⁵ Stj.[epan] Matičević, »Počeci filozofije.«, *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* 2/4–5 (Zagreb, 1918), pp. 109–110; Stjepan Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, na svečanoj sjednici »Strossmayerova dana nauke i umjetnosti« 4. februara 1934. čitao, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 250, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički 112 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1935), pp. 159–214; Stjepan Matičević, »Priroda, kultura i odgoj«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 76/4 (Zagreb, 1935), pp. 150–157; Stjepan Matičević, *Pedagogijska metodologija*. ([Zagreb: s. n., s. a.]); Stjepan Matičević, *Uvod u opću pedagogiju*. ([Zagreb: s. n., s. a.]); Stjepan Matičević, *Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje* ([Zagreb: s. e., 1932]).

²⁶ *** , *Univerzitetske vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja u Univerzitetu Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu u zimskom semestru 1932/1933* (Zagreb: Univerzitet Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, 1932), p. 69.

²⁷ Matičević, *Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje*, p. 19.

²⁸ Matičević, *Pedagogijska metodologija*, f. 146r.

Matičević je logiku razumijevao kao znanost koja može pospješiti spoznajni proces. Nažalost, u tim se skriptama ne nalaze njegova promišljanja koja bi objasnila potankosti takva razumijevanja logike.

Znanjima iz osnovā logike Matičević se potpomagao u dvama člancima i u jednim skriptama. U članku »Počeci filozofije« koristio se odredbama analize i sinteze kao radnjama razlikovanja i sabiranja, dok je u skriptama *Uvod u opću pedagogiju* objašnjavao definiciju i diviziju: definicija je postupak utvrđivanja sadržaja, a divizija je postupak utvrđivanja opsega nekog pojma.²⁹ Osim toga u članku »Priroda, kultura i odgoj« istaknuo je važnost upotrebe apodiktičnih sudova, dakle sudova koji izražavaju i općenite i nužne istine.³⁰ Iz toga proizlazi da se Matičević koristio metodama formiranja pojma (analiza, sinteza) i ekspliciranja pojma (definicija, divizija) te klasičnom vrstom suda po modalitetu (apodiktični). To znači da se u tim trima djelima oslanjao na temeljnu građu tradicionalne logike.

O odnosu logike i psihologije Matičević se očitovao u članku »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«. Iako je u najvećoj mjeri bio posvećen problemima koji se tiču pedagogije, Matičević je o odnosu psihologije i logike zabilježio sljedeće:

»Traži se u zadnjem redu razumijevanje onog 'idealnog jedinstva objektivacije i subjektivacije', kako sam ga mogao već prigodom svoga istraživanja o odnosu logike i psihologije u kritici psihologizma naslutiti i svijesno istaći te njegovu presudnu spoznajno teoretsku, psihologijsku i logičku važnost naglasiti.«³¹

Znači, Matičević je zastupao tezu o jedinstvu logike i psihologije ili, kako kaže, o »jedinstvu objektivacije i subjektivacije«. Kada je uputio na svoje već poduzeto istraživanje o toj temi, mislio je na svoju doktorsku disertaciju. U njoj se, kako sam već naglasio, založio za ukidanje razlike između logike (*Realgesetz*) i psihologije (*Idealgesetz*).³² Prema tome, Matičević je 1935. godine,

²⁹ Matičević, »Počeci filozofije«, p. 109b; Matičević, *Uvod u opću pedagogiju*, ff. [3r]–[4r].

³⁰ Matičević, »Priroda, kultura i odgoj«, p. 155, u napomeni označenoj *.

³¹ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 181 i bilješka 38.

Usp. Stjepan Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 250, S. 159–214 veröffentlichten Abhandlung.«, *Bulletin international de l'Académie Yougoslave des Sciences et des Beaux-Arts*, Classes: d'Histoire et de Philologie – de Philosophie et de Droit – des Beaux-Arts et Belles Letres, Livre 7 (Zagreb: Académie Yougoslave des Science set des Beaux-Arts, 1935), pp. 20–53, na p. 32.

³² Matičević, *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie*, p. 112: »So sind aber auch beim Erkennen Denken und Sein, Idealgesetz und Realgesetz nicht weit von einander entfernt, durch keinen Abgrund getrennt.«

dakle dva i pol desetljeća nakon što je to učinio u doktorskoj disertaciji, ponovo apelirao na jedinstvo logike i psihologije.

Iz poduzete analize slijedi: Matičević nije bio logičar samo iz perspektive doktorske disertacije i habilitacijskog rada nego je temama iz logike bio zaokupljen u barem još šest kasnijih radova. U njima je poduzimao sljedeće: 1. iznosio odredbe logike kao znanosti koja uvelike potpomaže spoznajni proces; 2. koristio znanja iz područja tradicionalne logike; 3. raspravljao o odnosu logike i psihologije. Stoga je Matičević bio logičar u većoj mjeri nego što je to dosad bilo poznato.

2.2. *Stjepan Matičević: filozof odgoja*

Ako uzmemo u obzir činjenice da je Matičević doktorirao iz filozofije, a da je većinu svojeg stručnog i znanstvenog djelovanja posvetio pedagogiji, nije neočekivano to što se u njegovim djelima nalaze promišljanja iz filozofije odgoja. Dosadašnja istraživanja o prisutnosti te filozofske discipline u Matičevićevu opusu moguće je podijeliti u dvije skupine. Prvoj skupini pripadaju istraživači koji su zastupali stav da je Matičević bio filozof odgoja, ali taj stav nisu argumentirali zapisima iz nekog od njegovih djela, dok drugoj skupini pripadaju istraživači koji su stav da je Matičević filozof odgoja dokazivali zapisima iz nekog njegova djela.

Prvoj skupini pripadaju, primjerice, Ante Vukasović i Katarina Dadić (djevojački Krešić). Vukasović je odredbu o Matičeviću kao filozofu odgoja zabilježio u članku iz 1994. godine, i to onda kada je procijenio da su neke Matičevićeve pedagoške ideje, koje su izložene i u ozračju filozofske pedagogije, tada bile itekako aktualne:

»Njegove [= Matičevićeve] pedagoške ideje, izložene u ozračju filozofijske, kulturne, aksiologijske i funkcionalne pedagogije, i danas su vrlo aktualne, mogu osvježiti i pospješiti proces odgojne preobrazbe.«³³

Dadić (Krešić) je u članku iz 2010. godine zaključila da je Matičević tražajući za definicijom odgoja rješenje pronašao u »filozofiji odgoja koja nastoji ponuditi uvjerljiv odgovor na to presudno pitanje.«³⁴ Ono što nedostaje u oba slučaja jesu Matičevićeve tvrdnje koje bi potkrijepile zaključke istraživača. U prvom slučaju Vukasović nije objasnio koje to Matičevićeve pedagoške ideje pripadaju filozofskoj pedagogiji, dakle filozofiji odgoja, i koje su od njih tada,

³³ Vukasović, »Povratak hrvatskoj aksiologijsko-pedagojskoj baštini«, p. 395.

³⁴ Katarina Krešić, »Promišljanja Stjepana Matičevića o odgoju«, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 1/2 (Zagreb, 2010), pp. 110–119, na p. 110.

znači 1994. godine, bile suvremene. Dadić (Krešić) pak nije izložila način ili načine kojima se Matičević poslužio filozofijom odgoja da bi odgovorio na pitanje o tome što je odgoj.

Iako se prema naslovu članka koji je objavio ne čini tako, u skupinu u kojoj su Vukasović i Dadić (Krešić) spada i već spomenuti Bruno Pušić. On je u članku »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića« iz 2010. godine najprije obradio teme koje, kako smatra, pripadaju filozofiji odgoja, nakon čega se usmjerio na stavove o odgoju u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića (1926–2011).³⁵ Pritom se pozvao tek na po jedno njihovo djelo. U poglavlju koje je posvetio Matičeviću obradio je članak »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« iz 1934. godine.³⁶ Nažalost, od Pušića ne doznajemo razlog zbog kojega je izdvojen upravo taj Matičevićev članak kao najreprezentativniji za filozofiju odgoja. Ono što je moguće doznati jest izbor tema koje je Pušić prepoznao kao ključne za Matičevićevo razumijevanje odgoja te kritika iz koje proizlazi da je Matičevićeva odredba odgoja vrlo dvojbena:

»U definiciji odgoja Stjepana Matičevića problematizirao sam tvrdnje: a) da odgajnik mora biti mlada osoba, b) da je odgajateljski eros glavna motivacija za bavljenje odgojem, c) da odgajatelj odgajnika mora voditi svojim primjerom te sam na kraju istaknuo kako d) Matičević pretjerano idealizira odgojno djelovanje kada tvrdi da odgajnik u pedagogijski akt unosi želju za duhovnim razvojem.«³⁷

Zbog toga se može zaključiti da naslov Pušićeva članka ne korespondira sa sadržajem poglavlja posvećenog Matičeviću. Ipak Pušićev je članak dosad prvi i jedini koji je, barem u jednom poglavlju, posvećen nekoj filozofskoj disciplini unutar Matičevićeva opusa.

Drugu skupinu istraživača predvodi Pataki, koji je prisutnost filozofije odgoja prepoznao u dvama Matičevićevim člancima. Prvi je od njih članak »Idealni i realni momenat u uzgoju« iz 1923. godine,³⁸ o kojem je Pataki pisao u nekrologu posvećenom Matičeviću. U njemu je izvijestio da je Matičević u tom članku razmatrao i »problem pedagogijske teleologije«, prilikom čega

³⁵ Bruno Pušić, »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića«, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 1/1 (Zagreb, 2010), pp. 269–279.

³⁶ Stjepan Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75/1–2 (Zagreb, 1934), pp. 9–16; Stjepan Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje (Svršetak)«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75/3 (Zagreb, 1934), pp. 97–103.

³⁷ Pušić, »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića«, pp. 274–276 i 279.

³⁸ Stjepan Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, *Kršćanska škola* 26/5–6 (Zagreb, 1923), pp. 49–54.

je, smatra Pataki, naglasio i »potrebu *filozofijske refleksije* u tim pitanjima.«³⁹ Drugi članak je »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, koji, podsjećam, počiva na istoimenom Matičeviću izlaganju iz 1934. godine. U prikazu tog izlaganja Pataki je priopćio da je Matičević u njemu govorio i o nasušnoj »potrebi 'filozofije odgoja'« pri rješavanju pedagoških pitanja.⁴⁰ U oba je slučaja Pataki mogao biti i konkretniji. Primjerice, mogao je obrazložiti kako se točno očituju Matičevićeva »filozofijska refleksija« i potreba za »filozofijom odgoja« pri rasvjetljavanju pedagoških pitanja. Jedno od mogućih obrazloženja zasigurno je moglo biti to da je Matičević u oba navedena djela promišljao o svrsi i biti odgoja ili uzgoja, kako je tada bilo uobičajeno nazivati odgoj.⁴¹ Da je promišljanje o tim temama jedno od ključnih obilježja filozofije odgoja, možemo primjerice doznati od hrvatskog filozofa, posebice filozofa odgoja Milana Polića (1946–2015). On je u monografiji iz 1993. godine izvijestio da je cilj filozofije odgoja da »promišljajući bit odgoja kritički osvjetli mogućnosti i pokušaje njegove instrumentalizacije«, i to zato da bi se »omogućilo istinsko pedagoško djelovanje.«⁴²

Znači, dosadašnja istraživanja već su polučila rezultate prema kojima Matičevića treba smatrati i filozofom odgoja. Međutim, iz poduzete analize slijedi da ti rezultati imaju nekoliko nedostataka. Naime, neki se zasnivaju na načelnoj odredbi Matičevića kao filozofa odgoja, a neki se pak temelje na konkretnom Matičeviću djelu, ali bez upućivanja na one Matičevićeve stavove koji bi potkrijepili takvu odredbu. Neki napokon ne otkrivaju razloge zbog kojih bi izdvojen Matičevićev članak bio reprezentativan za filozofiju odgoja.

Matičeviću opusu pripadaju još neka djela i stavovi koji nedvosmisleno pripadaju filozofiji odgoja. Tu tvrdnju potkrepljuju sadržaji barem dvaju članaka: »Današnja pedagojska teorija i praksa« (1928) i »K problematici

³⁹ S.[tjepan] Pataki, »Prof. Stjepan Matičević«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81/7 (Zagreb, 1940), pp. 258–264, na p. 260. Nekrolog.

⁴⁰ Stevan Pataki, »Povodom predavanja prof. Matičevića u Akademiji«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75/1–2 (Zagreb, 1934), pp. 29–36, na p. 32.

⁴¹ Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, p. 50: »Tako je i današnja pedagojska refleksija pretežno karaktera filozofijskog. U živom zamahu i toplini zanosa ide se do krajnjih granica, rješavaju se zadnja pitanja: traži se bit i svrha. Tako stoji i danas u centru svega toga razmatranja bitno pitanje: Koja je svrha uzgajanja?«; Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 171: »<...> ali *šta je zapravo odgajanje*, to pitanje je tako temeljito prevideno <...>«. Isto vidi i u: Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon.«, p. 27.

⁴² Milan Polić, *K filozofiji odgoja* (Zagreb: Znamen / Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993), p. 11.

funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« (1935) te sadržaj monografije *Osnovi nove škole* (1934).⁴³

U obama člancima Matičević je propitivao autonomnost i znanstvenost pedagogije. O tome najprije svjedoči sljedeća rečenica iz članka »Današnja pedagogijska teorija i praksa«:

»Krivo je zato uopće govoriti danas o pedagogiji kao takovoj, o jednoj pedagogiji kao određenoj i jednoznačnoj naučnoj cjelini, jer eto – mi imamo danas više pedagogija, mi imamo 'pedagogijskih struja', mi imamo klupko teorija o tom, što to znači uzgajati, i kako da se uzgaja.«⁴⁴

Dakle, problem pedagogije Matičević je prepoznao u tome što ona, kako smatra, nije cjelovita i jedinstvena znanost. Sličan pristup pedagogiji očituje se i u njegovu članku »K problematici uzgajanja i jedne nauke o njoj«. U njemu je procijenio da je pedagogija u to doba bila u takvu stanju razvoja da »još traži sebe«, da se treba priznati »negotovost pedagogijske nauke«, ali i istodobno tražiti »izlaz iz sve te amorfnosti pedagogijskih naprezanja kao i iz same sudbonosne neizvjesnosti predmetne joj fundacije«.⁴⁵ Znači, kao razlog nesamostalnosti pedagogije kao znanosti Matičević je istaknuo neodređenost njezina predmeta. Iz toga proizlazi da je u obama člancima kritički pristupio pedagogiji kao znanosti. Da je upravo to još jedno obilježje filozofije odgoja, također možemo doznati od Polića. Prema njegovu mišljenju, kritički pristup pedagogiji kao zasebnoj znanosti još je jedan od zadataka filozofije odgoja zato što ona »u pitanje dovodi i pedagogiju, pa i samu sebe, jer je to u njezinoj biti.«⁴⁶

U monografiji *Osnovi nove škole* Matičević je promišljao o biti odgoja te se dovinuo mogućem rješenju tog problema. Naime kao »bit uzgoja« odredio je razvijanje bez kojeg, kako tvrdi, nema »lične slobode.«⁴⁷ Upravo su promišljanja o biti odgoja, podsjećam na Polićevu tvrdnju, jedno od važnijih obilježja filozofije odgoja.

⁴³ Stj.[epan] Matičević, »Današnja pedagogijska teorija i praksa.«, *Kršćanska škola* 31/5–6 (Zagreb, 1928), pp. 55–59; Stjepan Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, na svečanoj sjednici »Strossmayerova dana nauke i umjetnosti« 4. februara 1934. čitao, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 250, Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički 112 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1935), pp. 159–214; Stjepan Matičević, *Osnovi nove škole* (Zagreb: Biblioteka »Škole rada«, 1934).

⁴⁴ Matičević, »Današnja pedagogijska teorija i praksa.«, p. 55.

⁴⁵ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 161. Isto vidi i u: Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 250, S. 159–214 veröffentlichten Abhandlung.«, p. 21.

⁴⁶ Polić, *K filozofiji odgoja*, p. 14.

⁴⁷ Matičević, *Osnovi nove škole*, p. 23.

Dakle sadržaj iz još barem triju Matičevićevih djela objavljenih između 1928. i 1935. godine otkriva da je Matičević bio i filozof odgoja. Takav zaključak temelji se na dvama argumentima. Prvi počiva na tome što je Matičević kritički pristupao pedagogiji kao samostalnoj znanosti. Drugi se zasniva na tome što je u nekoliko slučajeva bio zaokupljen promišljanjima o biti odgoja.

2.3. Stjepan Matičević: filozof kulture

Opus Stjepana Matičevića sadrži i stavove koji pripadaju filozofiji kulture. Kao i u slučaju filozofije odgoja istraživače koji su na to ukazali moguće je podijeliti u dvije skupine, dakle u onu kojoj pripadaju oni koji su Matičevića odredili kao filozofa kulture iz općenite perspektive te u onu kojoj pripadaju istraživači koji su detektirali sastavnicu te filozofske discipline u nekom njegovu djelu.

U prvu skupinu istraživača uvrstit ću tek trojicu pedagoga, kojima ću vremenski obuhvatiti razdoblje od 1936. do 2015. godine, dakle čitavu dosadašnju povijest istraživanja Matičevićeva života i djela. Prvi od njih je Kamilo Bresler (Kamilo Brössler / Brösler / Bressler, 1901–1967), točnije prikaz koji je taj pedagog objavio 1936. godine. U njemu je Matičević uvršten među trojicu mislilaca koji su zastupali »kulturno filozofski smjer«, a koji je našao »odjeka i u radovima [Gustava] Šiliha, dra. [Franje] Čibeja, dra. [Stanka] Gogale i dra. [Josipa] Jeraja«,⁴⁸ dakle četvorice slovenskih pedagoga. Drugi je Dragutin Pazman (1912–1981), koji je 1958. godine o Matičeviću pisao u osmom dijelu knjige *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Tada je istaknuo da se Matičević »kao predstavnik 'kulturne filozofije'« često bavio i naukom o vrijednostima, točnije aksiologijom.⁴⁹ Treći je Ante Vukasović koji je 1996. godine konstatirao da Matičevićev »kulturno-filozofski svjetonazor obilježava nastojanje za sintezom i pomirenjem realizma i idealizma«, a koji je stav Vukasović ponovio 2011. i 2015. godine.⁵⁰

⁴⁸ K.[amilo] Bresler, »Časopis za poznavanje omladine (Zeitschrift für Jugendkunde), godišnjak za 1935 godinu, izdali Otto Tumlirz i Friedrich Sander u suradnji sa: Gustav Deuchlerom (Hamburg) – Albert Huth-om (München) – Rudolf Michel-om (Graz) – Peter Peterson-om (Jena) i Ernst Seelig-om (Graz). Naklada Julius Klinkhardt, Leipzig – 256 stranica – u mekom povezu R. M. 12.–, u tvrdom R. M. 14.–, za Jugoslaviju 25% rabata.«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 77/5 (Zagreb, 1936), pp. 237–239, na p. 238.

⁴⁹ Dragutin Pazman, »Dio osmi. Od Ujedinjenja do sloma versajske Jugoslavije. Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj između dva rata (1918–1941)«, u: Dragutin Franković (uredio), *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, napisali: Dragutin Franković, Ljubica Godler, Ljubica Lončar, Mihajlo Ogrizović, Dragutin Pazman i Antun Tunkl (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958), pp. 302–370, na p. 353.

⁵⁰ Ante Vukasović, »Hrvatska pedagojska baština. Stjepan Matičević – pokretač studija pedagogije«, *Školske novine: hrvatski tjednik za odgoj i obrazovanje* 45 (Zagreb, 1996), br. 2198

Iz navedenih je primjera jasno da su ti istraživači filozofiju kulture prepoznali kao važnu sastavnicu Matičevićeva stvaralaštva. Tu su filozofsku disciplinu također isticali kao onu kojom je Matičević utjecao na druge istraživače, posebice na slovenske pedagoge.

Drugoj skupini istraživača pripadaju oni koji su filozofiju kulture prepoznali u nekom od Matičevićevih djela, točnije u monografiji *Osnovi nove škole* (1934), u članku »Priroda, kultura i odgoj« (1935) i u Matičevićevoj rukopisnoj autobiografiji (1936). Da monografija *Osnovi nove škole* te članak »Priroda, kultura i odgoj« pripadaju filozofiji kulture, prepoznali su, primjerice, Petras i Pregrad. Oni su u već spomenutom nekrologu iz 1940. godine zaključili da je Matičević na temelju »kulturno-filozofijskih misli« izloženih u tim djelima, izgradio svoj nauk iz pedagogije.⁵¹ Pritom autorski dvojac nije obrazložio o kojim je to kulturno-filozofijskim mislima riječ. O zastupljenosti filozofije kulture u svojoj autobiografiji Matičević je izvijestio onda kada je ukazivao na idejne komponente koje obilježavaju čitav njegov pedagoški rad, među koje spada i »kulturnofilozofska fundacija odgoja i odgojne nauke«.⁵² Taj popis idejnih sastavnica prenijeli su brojni istraživači u razdoblju od 1971. godine, kada je prvi put citirana Matičevićeva ostavština, pa do posljednjih istraživanja Matičevićeva opusa. Oslonac toj tvrdnji pruža sadržaj onih djela koja su primjerice napisali Kujundžić, Marijanović i Dadić (Krešić).⁵³

Osim u spomenutim djelima filozofija kulture utkana je u barem još jedno Matičevićevo djelo. Radi se o članku »Idealni i realni momenat u uzgoju«, koji je objavljen 1923. godine, znači punih jedanaest godina prije dosad najranijeg Matičevićeva djela u kojem je prepoznata prisutnost filozofije kulture. U tom je djelu Matičević raspravljao i o estetičkim i etičkim vrijednostima za koje je smatrao da spadaju među ljudske, odnosno kulturne vrijednosti ili, kako on kaže,

(17. prosinca 1996), p. 5, na p. 5b; Ante Vukasović, »Hrvatska pedagoška baština i lik Stjepana Matičevića«, *Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje* 16/1–2 (Bjelovar, 2011), pp. 59–69, na p. 65b; Ante Vukasović, »Stjepan Matičević: utemeljitelj studija pedagogije«, u: Ante Vukasović, *Likovi istaknutih hrvatskih pedagoga: Ivan Filipović, Vjekoslav Koščević, Stjepan Matičević, Pavao Vuk-Pavlović, Stjepan Pataki, Zlatko Pregrad, Pero Šimleša* (Zagreb: Školske novine, 2015), pp. 71–91, na p. 75.

⁵¹ P.[regrad], P.[etras], »Prof. dr. Stjepan Matičević (19. XII. 1880.–16. VI. 1940.)«, pp. 3–4.

⁵² [Matičević], »Kratka autobiografija«, pp. 229–230.

⁵³ Kujundžić, *Pedagogija Stjepana Matičevića*, p. 147; Nedjeljko Kujundžić, »Aktualnost pedagogije Stjepana Matičevića (U povodu 100. godišnjice rođenja)«, *Pedagoški rad: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja* 35/9–10 (Zagreb, 1980), pp. 476–480, na p. 479; Ivan Marijanović, »Europsko-hrvatska ishodišta i dometi pedagozijske misli Stjepana Matičevića«, *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu* 3/1 (Zagreb, 2001), pp. 173–192, na p. 191; Krešić, »Promišljanja Stjepana Matičevića o odgoju«, p. 116.

»*kulturna dobra*«. ⁵⁴ Pritom je promišljao o sredstvu koje bi bilo najprimjerenije za određenje i utemeljenje takvih vrijednosti:

»Ljudska dobra ili vrijednosti, ili – kako neki vele – *kulturna dobra* definirati i fundirati ne znači drugo nego iz punoga grabiti, znači per summas ac ultimas causas misliti, znači ukratko filozofirati. Tako je dakle došlo do raznih *kulturno-filozofijskih određenja* pojma i svrhe uzgajanja.«⁵⁵

Iz tog citata proizlazi da je za određenje i utemeljenje kulturnih dobara presudna filozofija. To znači da je Matičevića i na temelju članka »Idealni i realni momenat u uzgoju« opravdano odrediti kao filozofa kulture. Da je oslanjanje na filozofiju prilikom promišljanja o kulturi jedno od važnijih obilježja filozofije kulture, moguće je primjerice doznati iz Vukasovićeva članka objavljenog 1985. godine. U njemu, naime, stoji i to da su problemi koji se tiču kulture presudni za čovjeka, a da je smisao filozofije kulture taj da kulturu nužno mora »permanentno proučavati, filozofijski osvjetljivati, izgrađivati.«⁵⁶

Da Matičević u članku »Idealni i realni momenat u uzgoju« njeguje pristup karakterističan za filozofiju kulture, potvrđuje i to što se Matičević u njemu prilikom usmjerenosti na teme koje se tiču kulture, osim na filozofiju, oslonio i na pedagogiju. To je učinio onda kada je kulturne vrijednosti postavio u kontekst, kako stoji u izdvojenom citatu, određivanja »pojma i svrhe uzgajanja«. To znači da je kulturu sagledavao iz perspektive filozofije, dakle humanističke znanosti, i iz perspektive pedagogije, dakle društvene znanosti. Kao što doznajemo od Delfe Bartulović Barnjak, Stipe Buzara i Marka Firsta, jedan od zadataka filozofije kulture sastoji se upravo u iznalasku odredbe kulture koja bi obuhvatila »sve aspekte toga područja [kulture]«, i to tako što bi se kultura potpomagala »definicijama i istraživanjima drugih humanističkih i društvenih disciplina.«⁵⁷

Dakle filozofija kulture u članku »Idealni i realni momenat u uzgoju« očituje se na dva načina. Najprije time što Matičević filozofiji pridaje ključnu ulogu za određivanje kulturnih vrijednosti, a zatim i time što kulturu sagledava interdisciplinarno, točnije iz perspektive filozofije i pedagogije.

⁵⁴ Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, p. 51.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ante Vukasović, »Smisao za pedagogijska nastojanja i odgojne vrednote. Posvećeno uspomeni na Vladimira Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11/1–2(21–22) (Zagreb, 1985), pp. 183–193, na p. 185.

⁵⁷ Delfa Bartulović Barnjak, Stipe Buzar, Marko First, »Filozofija kulture«, u: Kristijan Krkač (ur.), *Uvod u filozofiju* (Zagreb: Mate d.o.o., 2009), pp. 291–306, na p. 291.

3. Stjepan Matičević: etičar, estetičar, filozof politike, filozof egzistencije i filozof filma

Osim logike, filozofije odgoja i filozofije kulture, Matičević se okušao u još pet filozofskih disciplina: etici, estetici, filozofiji politike, filozofiji egzistencije i filozofiji filma. Na te podatke dosad nije uputio nijedan istraživač njegova života i djela. U potpoglavljima koja slijede ukazat ću samo na neka od Matičevićevih djela u kojima se susreću teme i pristupi iz tih filozofskih disciplina.

3.1. Stjepan Matičević: etičar

Opus Stjepana Matičevića sadržava stavove iz etike, a oslonac za tu tvrdnju pružaju članci: »Idealni i realni momenat u uzgoju« (1923), »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« (1934), »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« (1935) i »Priroda, kultura i odgoj« (1935), zatim objavljen govor o psovci i kletvi (1925) te ulomci u skriptama: *Didaktika, Pedagogijska aksiologija sa uvodom u psihologiju čuvstva* (1936), *Pedagogijska metodologija i Uvod u opću pedagogiju*.⁵⁸ U njima je Matičević promišljao o etičkim vrijednostima, na temelju čega je moguće zaključiti o njegovim stavovima koji se tiču vrhovnog etičkog načela i ishodišta moralnosti. Osim toga, iskazao je upućenost u povijest etike, pri čemu je iznio kritiku etičkog nauka Immanuela Kanta (1724–1804).

U većini spomenutih djela Matičević je bio zaokupljen problematikom *vrijednosti*. O njima je uglavnom raspravljao s motrišta odgojnih vrijednosti, što znači iz motrišta pedagogije. Međutim, smatram, Matičevićeva očitovanja o toj temi otkrivaju dodatnu dimenziju njegovih promišljanja o etici, logici, ali i, kako će se ustanoviti, o estetici.

Kada je promišljao o vrijednostima, Matičević se zalagao za uspostavu onih koje bi bile općevažeće i koje bi bile kriterij svačijeg djelovanja. To potvrđuje njegov stav u skriptama *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*: presudno je »ustanoviti općenite vrijednosti, koje bi vrijedile za svakoga čovjeka«, jer bi u suprotnom relativizam vrijednosti djelovao »vrlo fatalno«.⁵⁹

⁵⁸ Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.« (1923); Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« (1934); Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« (1935); Matičević, »Priroda, kultura i odgoj« (1935); [Stjepan Matičević], »Govor Dra. Stj. Matičevića, profesora pedagogije na Zagrebačkom sveučilištu.«, u: [Svetozar] Ritig (ur.), *Psovka i kletva: narodna sramota* (Zagreb: Društvo »Duševne obnove«, 1925), pp. 12–19; Stjepan Matičević, *Didaktika*. ([Zagreb: s. n., s. a.]); Stjepan Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva* (Zagreb: Litografija udruženja slušača Tehničkog fakulteta, 1936); Matičević, *Pedagogijska metodologija*; Matičević, *Uvod u opću pedagogiju*.

⁵⁹ Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*, f. 22r.

Pritom je prednost davao iznalasku vrhovnih etičkih vrijednosti. Prema njegovu mišljenju, upravo će o njima ovisiti »naše socijalno, a i religiozno držanje«, ali i »sve druge ljudske vrijednosti, jer je za nas ipak najvažnije pitanje, kako ćemo se držati prema drugim ljudima.«⁶⁰ Unatoč tome Matičević nije zanemarivao ni ostale vrijednosti. O tome svjedoči njegova inačica popisa vrhovnih vrijednosti u koje spadaju *istina*, *dobro*, *lijepo* i *sveto*, a koje je pridružio sljedećim područjima: logici, etici, esteticima i religiji.⁶¹ Takav popis zastupao je i u drugim djelima, primjerice u članku »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« te u skriptama iz didaktike.⁶² Ipak u članku »Priroda, kultura i odgoj« obogatio ga je još jednom vrijednošću. U njemu je *istinini*, *dobru*, *lijepom* i *svetom* pridružio *pravednost*, koju je uvrstio među »sveopće, obuhvatne, osnovne etičke vrijednosti«.⁶³ Dakle, Matičević je kao najvažnije etičke vrijednosti izdvojio *dobro* i *pravednost*. Time što *istinini* određuje kao vrhovnu logičku vrijednost dodatno osnažuje sebe kao logičara jer, podsjećam, logiku razumijeva kao znanost koja je zadužena za pouzdanost spoznajnog procesa. Naposljetku, zbog toga što *lijepo* smatra vrhovnom estetičkom vrijednošću, Matičevića treba odrediti i kao estetičara, što ću dokazati u sljedećem potpoglavlju.

Prilikom uspostave vrhovnih vrijednosti Matičević se potpomagao aksiologijom, znači etičkom poddisciplinom koja je, kako 1989. godine tvrdi filozof, sociolog i politolog Milan Galović, već čitavo stoljeće »najznačajniji, temeljni dio etika vrijednosti.«⁶⁴ O zadatku koji bi aksiologija trebala ispunjavati Matičević je pisao u barem dvama djelima. U članku »Idealni i realni momenat u uzgoju« istaknuo je sljedeći zadatak aksiologije: »da ustanovi sve *apsolutne vrijednosti* i tako postane filozofijskom bazom za čiste i primijenjene normativne nauke.«⁶⁵ Sličan zadatak namijenio joj je i u skriptama *Uvod u opću pedagogiju*. U njima je zaključio da pedagogija mora »tražiti pomoć u filozofskoj disciplini koja govori o vrijednosti uopće a to [je] teorija vrijednosti / aksiologija / timologija.«⁶⁶ Prema tome Matičević je aksiologiju smatrao

⁶⁰ Ibid., f. 25r.

⁶¹ Ibid., f. 32r.

⁶² Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«, p. 11; Matičević, *Didaktika*, f. 7r.

⁶³ Matičević, »Priroda, kultura i odgoj«, pp. 155–156: »Pred tolikim mnoštvom i takvom oprečnošću u shvatanju toga, što je lijepo <...> što je istinito <...> dapače i što je dobro ili pravedno <...> i sveto <...> kao da je nemoguće reći, koje je kulturno shvatanje ('orijentacija'), koja je 'kulturna ideja' ispravna i pravim ljudskim potrebama primjerena pa zato i poželjna i uzorna, idealna.«; p. 154.

⁶⁴ Milan Galović, »Rad i etika vrijednosti. Uz Schelerovu kritiku radne teorije vrijednosti«, *Politička misao: časopis za politologiju* 26/2 (Zagreb, 1989), pp. 172–182, na p. 172.

⁶⁵ Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, p. 51.

⁶⁶ Matičević, *Uvod u opću pedagogiju*, f. 5r.

filozofskom disciplinom pomoću koje će se ustanoviti apsolutne vrijednosti, a na koje bi se trebala oslanjati i pedagogija.

Na temelju obrađenih stavova moguće je doći do zaključka da je *vrijednost* vrhovno etičko načelo na kojem je Matičević temeljio svoja promišljanja o etici. Da je iznalazak vrhovnog etičkog načela jedan od važnijih zadataka etike, možemo primjerice doznati od filozofa Milana Kangrga (1923–2008). On je u monografiji iz 2004. godine poručio da je to čak »osnovni prethodni zadatak, izvršenje kojega omogućuje i samo njezino *konstituiranje* [konstituiranje etike]«. ⁶⁷ Inače *vrijednost* je jedno od opravdanih načela kojima se, ponovno prema Kangrginu mišljenju, »gradi i oblikuje jedna etička nauka ili sistem etike«. ⁶⁸

Osim o vrhovnom etičkom načelu, iz Matičevićevih stavova o vrijednostima moguće je zaključiti i o njegovu nazoru o ishodištu moralnosti. Zaključak o toj temi najjasnije proizlazi iz sadržaja govora o psovci i kletvi, koji je Matičević održao 10. srpnja 1925. godine, a koji je objavljen u prosincu iste godine. ⁶⁹ Tada se očitovao o porijeklu psovke te predložio način kojim se ona može iskorijeniti. Naime ustvrdio je da je psovka »pretežno socijalan produkt, pojava kolektiviteta (socijalna mana), i samo sa stanovišta toga kolektiviteta, sa stanovišta društvenog može se i uspješno pobijati.« ⁷⁰ Dakle Matičević je psovku smatrao nepoželjnom društvenom pojavom. Iz toga proizlazi da je smatrao kako se ishodište moralnosti nalazi u društvu, a ne u pojedincu. Zbog toga je njegovu etiku, ako je sagledamo sa stajališta Kantova etičkog nauka, opravdano odrediti kao heteronomnu, što znači da, ponovno se oslanjam na Kangrgu, zakon za djelovanje »nalaže tko drugi ili što drugo«, zbog čega je čovjek »zapravo samo *objekt* toga zakona.« ⁷¹ Razlog zbog kojega Matičeviću etičku poziciju obrazlažem uz pomoć Kantovih odredaba leži u tome što je, kako ću obrazložiti u sljedećem dijelu potpoglavlja, Matičević kritizirao Nijemčev etički nauk.

Sadržaj Matičevićevih djela otkriva njegovu upućenost i u povijest etike. To se ponajbolje vidi u dvjema skriptama: *Pedagogijska metodologija* i *Pedagogijska aksiologija sa uvodom u psihologiju čuvstva*. Prema podacima iz skripata posvećenih pedagoškoj metodologiji, Matičević je u svojim predava-

⁶⁷ Milan Kangrga, *Etika. Osnovni problemi i pravci* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2004), p. 39.

⁶⁸ Kangrga, *Etika. Osnovni problemi i pravci*, p. 41.

⁶⁹ Društvo duševne obnove, »Predgovor.«, u: [Svetozar] Ritig (ur.), *Psovka i kletva: narodna sramota* (Zagreb: Društvo »Duševne obnove«, 1925), pp. 3–4, na p. 4.

⁷⁰ [Matičević], »Govor Dra. Stj. Matičevića, profesora pedagogije na Zagrebačkom sveučilištu.«, p. 18.

⁷¹ Kangrga, *Etika. Osnovni problemi i pravci*, p. 221.

njima izlagao etički nauk Sokrata, Platona i Aristotela, pri čemu se usmjerio na razlike koje se tiču njihova razumijevanja odnosa znanja i djelovanja.⁷² Izlagao je također o konceptima *unutrašnje slobode* koje su zastupali britanski filozof John Locke (1632–1704) i njemački filozof, pedagog i psiholog Johann Friedrich Herbart (1776–1841).⁷³ U skriptama iz pedagoške aksiologije očitovao se i o Kantovu etičkom nauku. To je učinio onda kada je izlagao o odnosu vrijednosti i osjećaja koji je zastupao njemački pedagog i psiholog Ernst Georg Dürr (1878–1913). Tada je konstatirao sljedeće:

»Ima jedan smjer, koji se upire na Kanta, kamo i sam Dürr pripada, pa i on u Kantovskom smislu tvrdi, da se etičke vrijednosti ne očituju po nekom čuvstvu. Ja ne činim dobro zato, jer osjećam potrebu, da to činim, jer mi čuvstvo kaže, da je to vrijedno, nego zato, jer osjećam dužnost bez ikakve primjese čuvstava. Ono, što je etički vrijedno, stoji samo u vezi s dužnosti, a ne pitamo se: kako i zašto nešto činimo, nego osjećamo dužnost, da to činimo. To je: rigorizam, koji potsjeća na pruski mentalitet, koji poznaje samo dužnost, a ne će znati za nikakvo čuvstvo. Možemo ipak kazati, kada bi i Kanta analizirali, ipak bi došli do čuvstva kao kriterija vrijednosti.«⁷⁴

»On [= Dürr] vidi, da se etička vrijednost neda [= ne da] utilitaristički utvrditi, te zato on na tom mjestu neočekivano prelazi na Kanta. Uzima njegove principe, pa na njima zasniva ono, što je moralno, dobro. On njih uzima za svoje, a nije sebi svijestan ogromnog skoka, jer Kant je vrlo rigorozan. Kant svijesno kaže, da moral ne smije imati nikakve veze s ugodnim. Po Kantu je moralno dobro ono djelo, koje je poteklo bez obzira na ugodno ili korisno, nego jedino na zahtjev dužnosti ili zapovijesti naše savjesti. Dakle moralno ili etičko je ono djelo, koje nije izašlo s obzirom na korist, koje nije ni utilitarističko ni eudajmonističko. Ovo bi po Kantovu mišljenju ponizilo, onečistilo ono, što se zove etički. Jedino ono je moralno, što izlazi na zahtjev dužnosti, kako nam nalaže naša savjest (kategorički imperativ).«⁷⁵

Dakle, kada se radi o etici, Matičević je Dürra odredio kao kantovca. Pri tom je sintetizirao Kantov etički nauk, prema kojem je presudno djelovati iz dužnosti, a ne iz nekih drugih pobuda, kao što je *osjećaj*. Matičević je upravo zbog toga Kantov etički nauk procijenio pretjerano strogim. Umjesto takva razumijevanja zastupao je ono prema kojem »sve, što činimo radimo zato, jer je to spojeno s čuvstvom«. ⁷⁶ Znači, smatrao je da je moralno onakvo djelovanje koje je proizašlo iz osjećaja ili, kako kaže, čuvstva. U to je bio uvjeren

⁷² Matičević, *Pedagogijska metodologija*, ff. 153r–154r i f. 156r.

⁷³ *Ibid.*, ff. 155r–157r.

⁷⁴ Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*, f. 18r. Vidi i f. 24r.

⁷⁵ *Ibid.*, f. 24r.

⁷⁶ *Ibid.*, f. 18r.

u tolikoj mjeri da je iznio hipotezu prema kojoj bi se i Kantova etika, kada bi bila potpuno analizirana, mogla svesti na *osjećaj* kao kriterij vrijednosti. Nažalost, Matičević taj svoj stav nije potkrijepio Kantovim rečenicama koje bi osnažile tu njegovu tvrdnju, zbog čega nije moguće sa sigurnošću odrediti koje mu je Kantovo djelo poslužilo kao oslonac. Osim toga nije ponudio ni dodatno objašnjenje takva razumijevanja tog dijela Kantova etičkog nauka, zbog čega pak ne znamo argumentaciju koja takvo razumijevanje podupire. To stvara posebice nezavidnu situaciju za Matičevića zato što o Kantovoj etici prevladava tumačenje prema kojem je um, a ne *osjećaj*, ishodište moralnog djelovanja.⁷⁷ Ipak u posljednjih nekoliko desetljeća poduzeta su istraživanja koja su polučila rezultate koji pružaju drugačiju perspektivu o ulozi osjećaja u Kantovoj etici. Takva perspektiva uočljiva je primjerice u zborniku *Kant on Emotion and Value (Kant o osjećaju i vrijednosti)* iz 2014. godine.⁷⁸ Koje god tumačenje bilo bliže izvornoj Kantovoj misli, nedvojbeno je da je Matičević bio upućen u njegov etički nauk.

Premda je bio zaokupljen temama koje se tiču etike, Matičević je etiku ipak razumijevao tek kao priručno sredstvo na koje se pedagogija treba oslanjati da bi se ostvarila kao znanost. O tome svjedoče njegovi stavovi iz članka »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« te iz skripata *Uvod u opću pedagogiju*, u kojima je etiku odredio kao pomoćnu pedagošku disciplinu.⁷⁹ Takvo razumijevanje etike nije bilo neuobičajeno čak ni nekoliko desetljeća kasnije, pa ni u suvremenoj pedagogiji. Naime kako doznajemo od Vukasovića, etika se smatra jednom od »najvažnijih pomoćnih pedagojskih znanosti«, i to zato što su moralni odgoj i teorija moralnog odgoja itekako »povezani s moralom određenog društva i njegovom teorijom – etikom.«⁸⁰ U suvremenoj pedagogiji

⁷⁷ Vidi, primjerice, u: Ante Pažanin, »Kantova metafizika ćudoređa i praktična filozofija«, *Godišnjak za povijest filozofije* 2 (Zagreb, 1984), pp. 117–133; Roger J. Sullivan, *An Introduction to Kant's Ethics* (New York: Cambridge University Press, 1994), pp. 65–79; Milan Kangrga, *Etika. Osnovni problemi i pravci* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2004), pp. 212–216.

⁷⁸ Alix Cohen (ed.), *Kant on Emotion and Value* (London: Palgrave Macmillan, 2014). Vidi i: Elizabeth Anderson, »Emotions in Kant's Later Moral Philosophy: Honour and the Phenomenology of Moral Value«, u: Monika Betzler (ed.), *Kant's Ethics of Virtue* (Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2008), pp. 123–145; Lovorka Mađarević, »Emocije kao motivi u Kantovoj etici«, *Filozofska istraživanja* 29/2 (Zagreb, 2009), pp. 335–348.

⁷⁹ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 177: »Ne treba dodavati komentara, ako se sjetimo, da te pedagojske normative znanosti nisu drugo nego poznate 'pomoćne pedagojske nauke': logika itd., razumije se i obligatna etika, <...>.«; Matičević, *Uvod u opću pedagogiju*, f. 6r: »Po svemu tome moramo reći da uz etiku, estetiku, logiku i religiju moramo uzeti kao pomoćne [pedagoške] nauke <...>. Suma svih ovih pomoćnih nauka daje ovom d[i]jelu pedagogije filozofski karakter.«

⁸⁰ Ante Vukasović, *Moralni odgoj* (Zagreb: Izdavačko poduzeće Liber, 1974), pp. 43 i 19.

razvijena je pedagoška etika, dakle zasebna disciplina unutar pedagogije koja, kako 2011. godine doznajemo od pedagoga Vladimira Rosića, »predstavlja filozofsko utemeljenje pedagogije, ali i normativnu stranu filozofije odgoja.«⁸¹

Unatoč tome što je Matičević etiku smatrao pomoćnom pedagoškom znanostu, to ipak ne znači da nije bio etičar. Štoviše, zato što je u brojnim djelima nastojao utvrditi najviše etičke vrijednosti (*dobro i pravednost*), pri čemu su se otkrili njegovi stavovi o vrhovnom etičkom načelu (*vrijednost*) i o ishodištu moralnosti (*društvo*), kao i zbog toga što je iskazao upućenost u povijest etike, a pritom iznosio i prosudbe o Kantovu etičkom nauku, Matičević je neprijeporno bio i etičar.

3.2. Stjepan Matičević: estetičar

U Matičevićevu opusu prisutne su i estetičke teme. O tome svjedoče članci »Idealni i realni momenat u uzgoju« (1923), »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« (1934) i »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« (1935), zatim monografija *Osnovi nove škole* (1934), a potom i stavovi izloženi u skriptama *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva* (1936) i *Savremene pedagogijske struje* (1925).⁸² Prema ovim posljednje navedenim skriptama Matičević je držao predavanja u zimskom semestru akademske 1925/1926. godine.⁸³ U prethodno navedenim radovima Matičević je promišljao o naravi estetike, te joj se posvetio iz perspektive odgoja i obrazovanja, pri čemu je razotkrio stavove o estetičkim vrijednostima i o odlikama umjetnika.

O naravi estetike Matičević se očitovao u članku »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«. Da bi bili jasniji razlozi zbog kojih je u tom članku, zaokupljen pedagoškim problemima, posegnuo za znanjima iz estetike, najprije ću opisati okolnost koja ga je potaknula na to. U članku je nastojao riješiti pitanje autonomnosti pedagogije kao znanosti. Jedan od problema s kojim se pritom suočio bio je dugogodišnji spor o tome treba li pedagogiju razumijevati kao teorijsku, znači kao deskriptivnu, ili kao praktičnu, znači kao

⁸¹ Vladimir Rosić, »Deontologija učitelja - temelj pedagoške etike / Teacher's Deontology - the basis of the Pedagogical Ethics«, *Informatologia* 44/2 (Zagreb, 2011), pp. 142–149, na p. 142a.

⁸² Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.« (1923); Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« (1934); Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« (1935); Matičević, *Osnovi nove škole* (1934); Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva* (1936); Stjepan Matičević, *Savremene pedagogijske struje*. ([Zagreb: s. e., 1925]).

⁸³ ***, *Red predavanja u Kr.[aljevskom] sveučilištu Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu u zimskom poljeću 1925./26*. Zimsko se poljeće počinje 1. listopada 1925. a završuje 15. februara 1926. (Zagreb: [Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu], 1925), p. 17.

normativnu znanost. Nakon što je odbacio jednosmjerna rješenja tog problema, predložio je rješenje prema kojem bi pedagogija mogla biti »i teorija i norma, i 'čista' i tehnologijska (praktična) nauka«. ⁸⁴ Način kojim bi se to moglo ostvariti potom je objasnio na konkretnom primjeru. Naime kao uzoran način postupanja izdvojio je estetiku, za koju je smatrao da se uspješnije suočava s istovjetnim problemom:

»Analogan problem postoji i na drugim naučnim područjima, na pr. u estetici, gdje se uostalom [problem određenja kao teorijske ili praktične discipline] više približio svome rješenju u smislu ovoga našega shvaćanja na području pedagogije sudeći po riječima E. Meumanna u *Ästhetik der Gegenwart* (1919³), <...>«. ⁸⁵

Znači, da bi obrazložio svoju tvrdnju o tome da bi estetika trebala pedagogiji poslužiti kao uzor za postupanje prema problemu određenja kao teorijske ili praktične znanosti, Matičević se oslonio na stavove koje je o toj problematici zastupao njemački pedagog, psiholog i filozof, posebice estetičar Ernst Meumann (1862–1915). Meumann je, kako doznajemo iz drugog sveska *Estetike* (1976) hrvatskog filozofa Danka Grlića (1923–1984), bio »jedan od najpopularnijih i najpoznatijih zastupnika eksperimentalne tzv. 'estetike odozdo'«. ⁸⁶ Osim toga Meumann je bio i autor udžbenika *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart (Uvod u suvremenu estetiku, 1908)*, ⁸⁷ koji je, kako Grlić ističe u četvrtom svesku *Estetike* (1979), bio »dugo godina nezaobilazni udžbenik i postao najpoznatiji uvod u (pretežno empirijsko-psihološku) estetiku«. ⁸⁸ Kao što je uočljivo iz izdvojenog citata, Matičević se poslužio upravo tim Meumannovim udžbenikom, i to njegovim trećim izdanjem iz 1919. godine. ⁸⁹ Tom je prilikom izdvojio sljedeći Meumannov stav: između nazorā o estetici kao deskriptivnoj i o estetici kao normativnoj disciplini nerijetko se stvara nepomirljiva opreka. ⁹⁰ Potom se složio i s Meumannovom procjenom da je ta

⁸⁴ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 165–166. Isto vidi i u: Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 250, S. 159–214 veröffentlichten Abhandlung.«, p. 24.

⁸⁵ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 165, bilješka 10. Isto vidi i u: Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 250, S. 159–214 veröffentlichten Abhandlung.«, p. 24.

⁸⁶ Danko Grlić, *Estetika II. Epoha estetike* (Zagreb: Naprijed, 1976), p. 296.

⁸⁷ E.[rnst] Meumann, *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart* (Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1908).

⁸⁸ Danko Grlić, *Estetika IV. S onu stranu estetike* (Zagreb: Naprijed, 1979), p. 28.

⁸⁹ E.[rnst] Meumann, *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart*, 3. Auflage (Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1919).

⁹⁰ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 165, bilješka 10. Usp. Meumann, *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart*, 3. Auflage, p. 35: »Die Ästhetik

opreka umjetna. Naime zabilježio je da je »ispravna i Meumannova tvrdnja da tu opreku vještački konstruiraju zastupnici normativne estetike, jer naginju na to, da zanemaruju istraživanje činjenica kao suvišno za postavljanje normi.«⁹¹ Znači, Matičević se složio s Meumannovim mišljenjem: estetika treba biti i teorijska (deskriptivna) i praktična (normativna) disciplina. Taj stav Matičević je u konačnici primijenio i na pedagogiju. To je učinio tako što je konstatirao da pedagogija mora biti »ujedno i teoretska i normativna nauka.«⁹²

Kako sam najavio, Matičević je u svojim djelima izlagao i stavove o odgojnim, ali i estetičkim vrijednostima. To je učinio u članku »Idealni i realni momenat u uzgoju« te u skriptama *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*. Kada je u članku »Idealni i realni momenat u uzgoju« pisao o odgojnom cilju i o odgojnim vrijednostima, najprije je iskazao nezadovoljstvo naukom njemačkog filozofa, pedagoga i psihologa Johanna Friedricha Herbarta. Zamjerao mu je da je taj dio njegova nauka jednostran i da favorizira isključivo vrijednosti i ciljeve koji se tiču »čudorednosti i etike.«⁹³ Razlog zbog kojega Matičević ne pristaje uz takvo stajalište prepoznao je, primjerice, Kujundžić. On je u magistarskom radu objasnio da je Matičević smatrao kako »cilj odgoja ne smije biti unificiran« zbog toga što je svaka »grupa vrednota autonomna, pa se ta činjenica mora odraziti i u definiranju ciljeva odgoja.«⁹⁴ Iz tog je razloga Matičević kao važnu skupinu vrijednosti koju u odgojnom procesu svakako treba uzeti u obzir izdvojio i estetičke vrijednosti. To je učinio tako što se o njima zapitao sljedeće:

»Da na pr. samo spomenemo estetske vrijednosti, zar nijesu i one apsolutne ljudske vrijednosti, pa zar ne ćemo onda i njima kao takvim, a ne tek kao sredstvima

---

kann entweder als *normative* (Vorschriften oder Regeln, Normen gebende) oder als *deskriptive* (beschreibende und erklärende) Wissenschaft ausgesetzt werden. Dazu kommt der Gegensatz der *subjektiven* psychologischen und der *objektiven* nicht psychologischen Ästhetik.«

⁹¹ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 165, bilješka 10. Usp. Meumann, *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart*, 3. Auflage, p. 36: »Ein Gegensatz zwischen diesen beiden Ausgaben der Ästhetik, das Schöne und die Kunst zu erforschen und Normen oder Vorschriften für sie auszustellen, wird von der Vertretern der normativen Ästhetik dadurch künstlich konstruiert, <...>«.

⁹² Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 213. Isto vidi i u njemačkom sažetku: Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon.«, p. 53.

⁹³ Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, p. 51. Vidi i: Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*, f. 31r: »To je učinio Herbart, kada je postavio kao [jedinstveni] cilj uzgajanja čudoredno-religioznu značajnost.«

⁹⁴ Kujundžić, *Pedagogija Stjepana Matičevića*, p. 99.

za druge neke ciljeve dati i pedagojsko značenje?»⁹⁵

Premda nije istaknuo kojim estetičkim vrijednostima treba dati pedagoško značenje, u nastavku članka otkrio je koja je vrijednost najveća. To je učinio tako što se oslonio na tvrdnju njemačkog pedagoga Georga Bernharda Grunwalda (1879–1937) da se, osim *dobrog*, kao odgojni cilj i apsolutnu vrijednost treba smatrati i *lijepo*.⁹⁶ Nažalost, Matičević nije otkrio izvor svojih spoznaja o Grunwaldovu nauku. Ipak uvidom u opus tog njemačkog pedagoga moguće je doznati da je tvrdnja o *lijepom* kao odgojnom cilju zapisana u djelu *Philosophische Pädagogik (Filozofska pedagogija)* koje je objavljeno 1917. godine. Njome je poručio da su pedagozi nezasluženo izbacili *lijepo* iz popisa apsolutnih vrijednosti i odgojnih ciljeva te da je za određenje odgojnog cilja potrebna estetika, i to zato što čovjek treba biti obrazovan za stvaranje i za uživanje u lijepom.⁹⁷ Zbog toga što se prilikom tematiziranja estetičkih vrijednosti u odgoju oslonio na Grunwaldov stav o tome da je *lijepo* apsolutna vrijednost, može se zaključiti da je i Matičević *lijepo* smatrao najvećom estetičkom vrijednošću.

Utemeljenost tog zaključka potvrđuju zapisi u skriptama *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*. Matičević se u njima zalagao za uspostavu apsolutnih vrijednosti, i to zato što bi, kako smatra, u suprotnom relativizam vrijednosti uzrokovao to da bi »na pr. u estetskim pitanjima nastala anarhija.«⁹⁸ Zbog toga je, podsjećam, isticao logičke, etičke, estetičke i religijske vrijednosti, nakon čega je uspostavio i vrhovne vrijednosti za svaku od tih disciplina: *istinu*, *dobro*, *lijepo* i *sveto*.⁹⁹ Dakako, *lijepo* prema tome pripada esteticima, što dodatno osnažuje zaključak da je Matičević *lijepo* smatrao vrhovnom estetičkom vrijednošću.

⁹⁵ Matičević, »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, p. 51.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Georg Grunwald, *Philosophische Pädagogik*. (Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1917), p. 9:

»Nach Herbart unterrichtet die *Psychologie* über die Mittel und die Hindernisse der Erziehung und die *Ethik* über ihr Ziel. Sind dabei auch die Dienste, die beide Wissenschaften der Erziehungslehre leisten, nicht ganz richtig verteilt, weil die Ethik allein für die Bestimmung des Erziehungszieles nicht ausreicht, so kann doch jedenfalls die Pädagogik die Ethik nicht entbehren. Da die Bildung des Verstandes in der Erziehung eine wichtige Rolle spielt, ist auch die *Logik* mir Einschluß der Erkenntnistheorie und Wissenschaftslehre eine unentbehrliche Hilfswissenschaft. Dasselbe gilt von der *Ästhetik*, weil der Mensch auch zum Genuß und zum Schaffen des Schönen erzogen werden soll.«

⁹⁸ Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*, f. 22r.

⁹⁹ Ibid., f. 32r. Vidi i, primjerice, u: Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«, p. 11; Matičević, *Didaktika*, f. 7r.

Matičevićevi stavovi o odlikama umjetnika zastupljeni su u monografiji *Osnovi nove škole*, u članku »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje« te u skriptama *Savremene pedagoške struje*. U monografiji *Osnovi nove škole* oni su prepoznatljivi u promišljanjima o izvoru inspiracije za stvaranje umjetničkih djela. O tome je Matičević rekao sljedeće:

»On [= umjetnik] raspolaže nesumnjivo stvaralačkim silama, on producira, formira i objektivira iz dubina svoje prirode, svoje duše, nove vrednote, on zato spada i u reprezentante vrste 'čovjek'.«¹⁰⁰

To znači da je Matičević smatrao kako umjetnik ne preslikava ili oponaša prirodu, nego da umjetnikova djela trebaju biti izvorna ili da, kako kaže, trebaju proistjecati iz dubine umjetnikove prirode i duše. Samo tako umjetnik može stvoriti i oblikovati nove vrijednosti, pri čemu je Matičević mislio na nove estetičke vrijednosti. Upravo zbog toga što je umjetnik taj koji stvara nove vrijednosti, ujedno je, zaključuje Matičević, pravi predstavnik čovjeka kao vrste. Na temelju toga može se zaključiti da je Matičević bio uvjeren u to da je umjetnost jedna od djelatnosti koja ponajbolje izdvaja čovjeka od svih drugih vrsta bića. Iz njegova stava proizlazi i to da je bio protivnik takozvane mimetičke teorije umjetnosti. Ta teorija, kako izvještava Grlić u prvom svesku *Estetike* (1974), njeguje stav da je umjetničko djelo »ogledalo stvarnosti«, a zbog čega je zadatak umjetnosti da »što adekvatnije odslika, zabilježi, memorira i onda naprosto reproducira tu stvarnost.«¹⁰¹ Suprotno tome Matičević je zagovarao mišljenje da umjetnost proizlazi iz umjetnikove izvorne i kreativne djelatnosti.

Da je Matičević cijenio umjetnike, dokazuju i gledišta koja je zastupao u članku »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«. U njemu je nabrojio idealne odlike kojima odgajatelj treba težiti, a u tu je svrhu usporedio posao odgajatelja s poslom umjetnika. U toj se prisposobi nalazi još jedan njegov stav o odlikama umjetnika:

»Pravi će se odgajatelj i osjećati vazda kao umjetnik (naročito kod akta obučavanja), kao samostalan i produktivan tvorac, daleko od mehanizma i šablone.«¹⁰²

Time što je ustvrdio da bi odgajatelj trebao biti kao umjetnik, dakle da bi trebao biti »samostalan i produktivan tvorac«, Matičević je zapravo još jednom iskazao stav o tome da je umjetnik samo onaj tko je izvorni stvaratelj. U prilog tome ide i njegov stav da odgajatelj, po uzoru na umjetnika, treba stvarati »daleko od mehanizma i šablone«, čime je ponovno poručio da umjetnik treba

¹⁰⁰ Matičević, *Osnovi nove škole*, p. 21.

¹⁰¹ Danko Grlić, *Estetika I. Povijest filozofskih problema* (Zagreb: Naprijed, 1974), p. 38.

¹⁰² Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje (Svršetak)«, p. 101.

težiti izvornosti, ali i kreativnosti. Da umjetnik treba biti izvoran, naglasio je i u skriptama *Savremene pedagoškijske struje*. U njima je zabilježio da je odlika umjetnika ta da »producira« i da je »po sebi originalan«. ¹⁰³

Međutim Matičević je jednom prilikom naglasio da posao odgajatelja nije istovjetan poslu umjetnika. To je učinio u skriptama *Uvod u opću pedagogiju*, tako što je upozorio da se rad pedagoga »ne može usporediti sa umjetnikovim stvaranjem«. ¹⁰⁴ Taj stav potom je obrazložio ovako: »umjetnik ima pred sobom mrtvu materiju, kojoj podaje estetske forme pa nije nikome odgovoran za svoj rad«, dok odgajatelj »ima pred sobom živo biće sa određenom svrhom pa je i te kako odgovoran za svoj posao.« ¹⁰⁵ Znači, Matičević je razliku između poslova odgajatelja i umjetnika sačinio po kriteriju predmeta kojim se odgajatelj i umjetnik bave, a prema kojem je odgajatelj predmet živo biće, dok je umjetnikov predmet neživo biće. Unatoč tome što je smatrao da se poslovi odgajatelja i umjetnika razlikuju po tom kriteriju, to ipak ne znači da je proturječio svojem prijašnjem stavu: njihovi su poslovi ipak slični. Naime posao odgajatelja i posao umjetnika, kako je ustvrdio, slični su po kriteriju odlika koje trebaju posjedovati, a to su, kako proizlazi iz Matičevićevih stavova, produktivnost, izvornost i kreativnost.

Dakle, na temelju rezultata poduzete analize utemeljeno je, smatram, tvrditi da je Matičević bio i estetičar. Taj zaključak uporište ima najprije u tome što je promišljao o naravi estetike te zauzeo stav o potrebi za jedinstvom njezina teorijskog i praktičnog aspekta. Pritom je iskazao upućenost u sadržaj udžbenika njemačkog estetičara Meumanna. Da je Matičević bio estetičar, potvrđuje i to što se bavio uspostavljanjem vrhovne estetičke vrijednosti (*lijepo*), kao i to što je ukazivao na obilježja koja trebaju krasiti umjetnika (produktivnost, izvornost, kreativnost).

3.3. Stjepan Matičević: filozof politike

U Matičevićevu opusu prisutni su i stavovi koji pripadaju filozofiji politike. Potvrdu toga pružaju Matičevićeva očitovanja o političkim događajima (rat, Francuska revolucija), o društvenim uređenjima (demokracija, feudalizam, autokracija, anarhizam i komunizam), kao i o političkim nazorima na svijet (liberalizam, kozmopolitizam i nacionalizam). Očitovanja o njima Matičević je zabilježio u člancima »Rat i škola« (1916), »Djački pokret« (1919), »Demokra-

¹⁰³ Matičević, *Savremene pedagoškijske struje*, f. 6r.

¹⁰⁴ Matičević, *Uvod u opću pedagogiju*, f. 1r.

¹⁰⁵ Ibid.

tizovanje škole« (1919) i »Sistem ispitivanja i ocjenjivanja u našim školama« (1933) te u skriptama *Didaktika*.¹⁰⁶

Stavove o ratu Matičević je priopćavao u svim četirima navedenim člancima. Pritom je iskazivao podvojeno mišljenje o tom političkom događaju: ukazivao je na njegove pozitivne i negativne posljedice. Takav se pristup po najbolje može zamijetiti u njegovu prvom očitovanju o ratu, koje je zabilježio u članku »Rat i škola«, a koje se odnosilo na tada aktualan Prvi svjetski rat:

»<...> ovaj rat, koji je progutao i guta mnoge materijalne vrijednosti, ali će ih u novom sjaju potencirane vratiti. Materijalna će kultura naći svoju protutežu, reakcija ne će izostati, i ljudi [će] pokloniti više pažnje i sredstava svemu, što bi moglo predusresti sličnoj katastrofi, a to će u prvom redu biti dublja prosvjeta, odgoj i škola.«¹⁰⁷

Znači, Matičević je bio svjestan toga da je rat štetan za materijalnu kulturnu baštinu, ali je istodobno bio uvjeren da će se nakon rata materijalna baština obnoviti, i to, kako naglašava, u »novom sjaju«. Osim toga iskazao je uvjerenje da se budući ratovi mogu preduhitriti kvalitetnijim obrazovanjem i odgojem.

O utjecaju koji bi išao u drugom smjeru, dakle o utjecaju rata na obrazovanje, odgoj i školstvo, Matičević je pisao u članku »Sistem ispitivanja i ocjenjivanja u našim školama«. U njemu je izrazio zabrinutost zbog nepovoljnog stanja hrvatskih škola, nakon čega je upozorio na to da takvo stanje nemalo čudi, jer je do tada, znači do 1933. godine, prošlo već petnaest godina od završetka Prvoga svjetskog rata ili, kako kaže, »velikog rata, od te katastrofe moralne i materijalne«. ¹⁰⁸ Dakle smatrao je da bi toliko godina nakon rata bilo očekivano da će obrazovanje, odgoj i školstvo postati kvalitetniji. Međutim, sudeći prema podacima koje je iznio u tom članku, to se još uvijek nije ostvarilo u zadovoljavajućoj mjeri. ¹⁰⁹ U svakom slučaju, Matičević je sedamnaest godina nakon objavljivanja članka »Rat i škola« iskazao gotovo istovjetan, dakle negativan stav o ratu, smatrajući ga moralnom i materijalnom katastrofom.

¹⁰⁶ Stj.[epan] Matičević, »Rat i škola.«, *Nastavni vjesnik: zajedno glasilo »Društva srednjoškolskih profesora u Dalmaciji«* 24/6 (Zagreb, 1916), pp. 459–462; Stj.[epan] M[atičević], »Djački pokret«, *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* 2/7 (Zagreb, 1919), p. 166; Stj.[epan] Matičević, »Demokratizovanje škole.«, *Jugoslavenska njiva* 3/22 (Zagreb, 1919), pp. 342–345; Stj.[epan] Matičević, »Sistem ispitivanja i ocjenjivanja u našim školama. Refleksije povodom početka školske godine (Nastavak).«, *Novosti* (Zagreb, 1933), br. 251 (12. septembra 1933), p. 7; Matičević, *Didaktika*.

¹⁰⁷ Matičević, »Rat i škola.«, p. 462.

¹⁰⁸ Matičević, »Sistem ispitivanja i ocjenjivanja u našim školama. Refleksije povodom početka školske godine (Nastavak).«, p. 7a.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 7a–7b.

Godinu dana nakon završetka Prvoga svjetskog rata, znači 1919. godine, Matičević je u članku »Djački pokret« iznio još jedan ambivalentan stav o tom političkom događaju. Pritom je razotkrio i svoje stavove o društvenim uređenjima i političkim nazorima na svijet. Najprije je ustvrdio da je rat »elementarna katastrofa« koja je prešla na »nutarnije, intimnije dijelove, i sad se društvene zajednice, narodi i države tresu u svojoj nutrinji, proživljuju nutrašnje krize, većinom socijalne krize.«¹¹⁰ Potom je još jednom bio optimističan kad je riječ o posljedicama rata. Poručio je da je Prvi svjetski rat ipak iznjedrio i »jedno načelo, jednu lozinku, koja ima izliječiti mnoga ukor[i]ljenjena zla, povratiti zdravlje istrošenom organizmu i njegovim organima, potaći na sve strane nove sile i privesti posvuda novo vrijeme.«¹¹¹ O tome koje je načelo ili »lozinku« smatrao ključnima za izlječenje, kako ih naziva, ukorijenjenih zala, doznajemo u sljedećoj rečenici:

»Ta lozinka je: *sloboda*, slobodan razvitak, samoodredjenje i uslijed toga *jednakost* za sve narodne i društvene jedinice. To su bile već lozinke velikog doba francuske revolucije, već one su feudalnost i autokraciju predjašnjih vjekova slomile i privede doba demokracije i liberalizma, i ovo što se danas događa nije nego nastavak toga duha, koji časovito prima oblike krajnosti (komunizma i anarhije), ali će se jamačno iskristalizovati u smislu iskrenog postupnog društvenog i narodnog izjednačenja, socijalne i internacionalne pravednosti.«¹¹²

Dakle Matičević je smatrao da je rat iznio na vidjelo nove vrijednosti, od kojih je izdvojio slobodu, samoodređenje i jednakost. Tom je prilikom podsjetio na to da su upravo te vrijednosti već jednom proizašle iz ratnih događanja, točnije iz, kako ga naziva, »velikog doba« Francuske revolucije. To znači da je zauzeo pozitivan stav prema Francuskoj revoluciji i prema vrijednostima koje su zastupali njezini protagonisti.

Osim o ratu i o Francuskoj revoluciji, u izdvojenom citatu mogu se uočiti i stavovi o društvenim uređenjima i političkim nazorima na svijet. Naime iz njega proizlazi da je Matičević smatrao da je Francuska revolucija, nošena vrijednostima slobode, samoodređenja i jednakosti, označila završetak feudalizma i autokracije te omogućila ustoličenje demokracije i liberalizma. Prema tome očito je da je demokraciju i liberalizam smatrao idealnim društvenim uređenjem, odnosno idealnim nazorom na svijet. Istodobno, jasno je da nije imao pozitivno mišljenje o komunizmu i anarhizmu, koje je držao za političke »oblike krajnosti« u odnosu na demokraciju. Međutim bio je uvjeren da će i

---

¹¹⁰ M. [atičević], »Djački pokret«, p. 166a.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

anarhizam i komunizam s vremenom zadobiti drugačiji oblik, u kojem će zavladata društvena, narodna i međunarodna jednakost i pravednost.

Iste godine, znači 1919., Matičević je u članku »Demokratizovanje škole« ponovo prikazao dvostruku stranu rata te još jednom razotkrio svoj stav o društvenim uređenjima. Najprije je istaknuo da je rat »sve slojeve i sve pojedince povukao u svoj vrtlog«, nakon čega je naglasio da je Prvi svjetski rat »posvuda i osnove demokracije učvrstio i raširio«. ¹¹³ Dakle Matičević je poručio da je jedna od pozitivnih posljedica rata širenje i snažnije utemeljenje demokracije. To znači da se i tom prilikom priklonio demokraciji, pri čemu je nedvojbeno da je upravo nju smatrao društvenim uređenjem koje je najpoželjnije. To potvrđuje i iskaz da je demokracija, kao »vlast mase«, ujedno i »instinkt obnove, razvezivanje prvobitnih sila, postulat prirodnosti, dakle i biologijski prafenomen.« ¹¹⁴

Osim o liberalizmu, o kojem se očitovao prilikom promišljanja o ratu, Matičević je priopćio i stav o kozmopolitizmu i nacionalizmu, dakle o još dvama političkim nazorima na svijet. To je učinio u skriptama iz didaktike, gdje je nastojao odgovoriti na sljedeće pitanje: »kako mi danas zamišljamo ideal obrazovana čovjeka?« ¹¹⁵ Kao jednu od stvari koje odlikuju obrazovanog čovjeka Matičević je iznio i stavove o odnosu između kozmopolitizma i nacionalizma:

»Opće obrazovan čovjek mora dakle imati neku mnogostranost, da ne kažemo svestranost ili univerzalnost. Ovim dolazimo i do odnosa između kozmo[po]litizma i nacionalizma. I ovdje pokazuje opće obrazovan čovjek neku sredinu, ne gleda samo na svoju naciju nego ima bistar pogled i za sve tuđe, a to je opet neka univerzalnost. Kozmopolitizam je opreka ekskluzivnom nacionalizmu.« ¹¹⁶

Dakle Matičević je smatrao da su kozmopolitizam i ekskluzivni nacionalizam u oprečnu odnosu. Obrazovan čovjek bi, kako ističe, prema tom odnosu trebao zauzeti srednji put, i to tako da ne bude privržen samo svojoj naciji nego da istodobno bude otvoren i za druge nacije. O nacionalizmu i kozmopolitizmu ponudio je i detaljnije odredbe. Tako je zapisao da nacionalizam kao jedna krajnost »znači biti zadrž, znači ne vidjeti van svoga nešto drugo«, dok je kozmopolitizam opisao kao drugu krajnost koja znači »sve što je domaće

¹¹³ Matičević, »Demokratizovanje škole.«, p. 342b.

¹¹⁴ Ibid., p. 343a.

¹¹⁵ Matičević, *Didaktika*, f. 2r.

Usp. Stjepan Matičević, *Didaktika*. Skripta V.[inka] Nikolića prema predavanjima prof. S.[tjepana] M.-a [Matičevića], strojopis, autogr.[af], 6 listova ([Zagreb: s. n., s. a.]), na f. 2r. Zbirka rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R 6620.

¹¹⁶ Matičević, *Didaktika*, f. 3r. Usp. Matičević, *Didaktika*. Skripta V.[inka] Nikolića prema predavanjima prof. S.[tjepana] M.-a [Matičevića], f. 2r.

prezirati, držati za nevaljano, a oči upirati samo na ono što je strano.«¹¹⁷ Potom je ponovno poručio da »niti kranje nacionalno stanovište, niti skranje kozmopolitsko ne može biti dobro.«¹¹⁸

Sadržaj obrađenih djela otkriva da je Matičević bio i filozof politike. Zauzimao je stavove o političkim događajima, točnije o ratu i o Francuskoj revoluciji. Pritom je rat sagledavao iz perspektive pozitivnih i negativnih posljedica, dok je Francusku revoluciju smatrao pozitivnim pokretačem društvenih promjena. Osim toga očitovao se o društvenim uređenjima, točnije o demokraciji, koju je smatrao idealnim društvenim uređenjem, te o feudalizmu, autokraciji, anarhizmu i komunizmu, koje je držao nepoželjnim krajnostima u odnosu na demokraciju. Na kraju, promišljao je i o političkim nazorima na svijet, pri čemu je liberalizam istaknuo kao ispravan nazor, dok je kozmopolitizam i nacionalizam okarakterizirao kao krajnosti koje bi trebalo izbjegavati.

3.4. Stjepan Matičević: filozof egzistencije

U Matičevićevu opusu zastupljena su i promišljanja o temama koje pripadaju filozofiji egzistencije. Uporište za tu tvrdnju pronalazim u sadržaju članka »Božić u svijesti djece i odraslih«, koji je Matičević objavio 1936. godine.¹¹⁹ U njemu se u najvećoj mjeri bavio pitanjem *smisla*, dakle pitanjem kojim su bili zaokupljeni svi pravci te filozofske discipline.¹²⁰

Promišljanja o *smislu* Matičević je započeo tako što je naglasio važnost priče za razvoj djeteta, a posebice važnost božićne priče. Prema njegovu mišljenju, u pričama se razotkrivaju značenje i smisao, koje je opisao kao ovisnost »koja prožima i prati čovjeka kao usud kroz sav njegov život.«¹²¹ To znači da je smatrao kako je potraga za smislom čovjekova prirodna potreba. Kao jedan od primjera najranijeg razotkrivanja smisla naveo je upravo priče koje se odnose na Božić. Pomoću njih, kao i uz »božićni doživljaj« kao »osnovni religijski doživljaj«, tvrdi Matičević, dijete zadobiva »vjeru, da vidi u božićnom čudu

¹¹⁷ Matičević, *Didaktika*, f. 17r.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Stjepan Matičević, »Božić u svijesti djece i odraslih«, *Hrvatska straža* (Zagreb, 1936), br. 295 (Božić [25. prosinca], 1936), p. 5.

¹²⁰ Pe [Danilo Pejović], »Filozofija egzistencije«, u: Vladimir Filipović (gl. ur.), *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Matica hrvatska, 1965), pp. 135–138, na p. 138a: »Zajednička je težnja svih filozofija egzistencije nastojanje da se pojmom egzistencije pomire tradicionalne opreke duha i poriva, racionalnog i iracionalnog, znanstveno-objektivnog i umjetnički-subjektivnog, da se na taj način prodre s onu stranu besmislena trajanja osamljenog pojedinca kao jedinog poprišta zbivanja novovjekovne povijesti, <...>«.

¹²¹ Matičević, »Božić u svijesti djece i odraslih«, p. 5b.

‘nepobitne’ dokaze, da ‘jest nešto’, da svijet i život imaju ‘smisla’.¹²² Dakle, Matičević je bio siguran da su priče o Božiću jedno od sredstava kojim se djetetu može razotkriti smislenost postojanja, ali je potom postavio sljedeća dva pitanja:

»da li je razorenjem iluzije božićnog čuda razoren i ‘smisao’? Da li se prestankom dječjeg ‘naivnog’ doživljavanja priče gubi i vjera u ‘smisao’?¹²³

Njegov odgovor na ta pitanja nipošto nije bio jednoznačan. Najprije je konstatirao sljedeće:

»Na prvi se pogled tako čini. Zar ne vidimo, da ‘nevjerovanost’, ‘pozitivna’ skepsa odraslijeg i odraslog čovjeka rađa regbi gubitkom ‘svakog smisla’? - *Znak svih ‘kritičnih’, ‘obaralačkih’ epoha jest upravo negiranje ‘smisla’.*¹²⁴

Matičević je dakle bio uvjeren da prestankom, kako je on naziva, »iluzije božićnog čuda« doista nastupa gubitak smisla. Razlog za to pronašao je u razvoju skepticizma koji se događa tijekom čovjekova odrastanja. Jedna od posljedica gubika smisla, smatra Matičević, jest nastanak duhovne i egzistencijalne krize u čovjeku. Način kojim su se takve krize očitovale u ondašnje vrijeme opisao je ovako:

»Noviji i savremeni – a današnje je vrijeme tako izrazito vrijeme krize i obaranja – teolozi i filozofi religije (Kierkegaard, Heidegger i dr.) konstatuju, da je moderan čovjek dospio na rub ponora, pred provaliju, u kojoj zijeva ‘Ništa’, i to ništa, to nepoznavanje i nepriznavanje ‘smisla’ postaje glavnim predmetom njegova filozofskog umovanja i filozofske brige. Jer taj ‘Ništa’ vuče za sobom i ‘tjeskobu’ i ‘očaj’ današnjeg čovjeka po dijagnozi i priznanju tih mislilaca.¹²⁵

Znači, kada je obrazlagao načine očitovanja duhovne i egzistencijalne krize, Matičević se oslonio na nauk Sorena Kierkegarda (1813–1855) i Martina Heideggera (1889–1976), dvojice istaknutih filozofa egzistencije ili, kako ih određuje, dvojice »teologa i filozofa religije«. Kao Kierkegardove i Heideggerove koncepte koji ponajbolje oslikavaju gubitak smisla te duhovnu i egzistencijalnu krizu, Matičević je izdvojio tri koja je smatrao najvažnijima: *Ništa*, *tjeskobu* i *očaj*. Da ti koncepti spadaju među ključne za nauk iz filozofije egzistencije te dvojice filozofa, tvrdi hrvatski filozof Danilo Pejović (1928–2007) u studiji iz 1970. godine. Tom je prilikom Pejović zabilježio da se u Kierkegardovu opusu »prvi puta javljaju i neki središnji motivi tematike kasnije filozofije egzistencije kao što su zdvojnost, očaj, strah, trepet, tjeskoba

¹²² Ibid., p. 5c.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid., p. 5c–d, kosim pismom istaknuo Matičević.

¹²⁵ Ibid., p. 5d.

i 'bolest na smrt'.¹²⁶ U Heideggerovu su pak opusu, piše Pejović, prisutna i promišljanja o »fenomenu tjeskobe« te o ništavilu, točnije o »Ništa bića.¹²⁷ Nažalost, od Matičevića ne doznajemo izvore iz kojih je crpio svoje spoznaje o nauku te dvojice filozofa. Ipak, da su spomenuti motivi zaista prisutni u Kierkegaardovim i Heideggerovim djelima, dokazat ću tek po jednim primjerom za obojicu. Prvi primjer potječe iz Kierkegaardova djela *Die Krankheit zum Tode (Bolest na smrt)*, koje je objavljeno 1849. godine. U njemu je taj danski filozof konstatirao da u čovjeku nerijetko, a ponajčešće onda kada je sretan, obitavaju očajanje te strepnja pred ništavilom.¹²⁸ Drugi primjer proizlazi iz Heideggerova predavanja *Was ist Metaphysik? (Što je metafizika?)*, koje je Heidegger održao 24. srpnja 1929. godine prilikom preuzimanja katedre za filozofiju na Sveučilištu u Freiburgu. Tada je ustvrdio i to da se *Ništa* očituje upravo pomoću stanja tjeskobe.¹²⁹

Da Matičevićev stav o uzročno-posljedičnoj vezi prestanka vjerovanja u božićne priče i gubitka smisla nije jednoznačan, svjedoči Matičevićevo promišljanje o mogućim izlazima iz krizne situacije. O tim njegovim promišljanjima svjedoče ove rečenice:

»I sad dolazi ono, što u takvim prilikama mora da dođe. Čovjek ne može da izdrži tjeskobu i očaj osamljenosti, i dok lošiji dusi traže izlaz i kompenzaciju u opojnoj

¹²⁶ Danilo Pejović, »Egzistencijalizam i egzistencijalna ontologija«, u: Danilo Pejović, *Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji* (Zagreb: Zora, 1970), pp. 97–115, na p. 100.

¹²⁷ Pejović, »Egzistencijalizam i egzistencijalna ontologija«, pp. 104 i 106.

¹²⁸ Søren Kierkegaard, *Die Krankheit zum Tode*, übersetzt und mit Glossar, Bibliographie sowie einem Essay »Zum Verständnis des Werkes«, hrsg. Liselotte Richter (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1966), p. 25:

»Es ist nämlich Glück, aber Glück ist keine Bestimmung des Geistes, und tief, tief innen, zuallerinnerst in der heimlichsten Verborgenheit des Glückes, da wohnt auch die Angst, welche die Verzweiflung ist; sie möchte so gerne Erlaubnis haben, drinnen zu bleiben, denn dies ist die liebste, die ausgesuchteste Wohnstatt der Verzweiflung: im innersten Innern des Glücks. Alle Unmittelbarkeit ist trotz ihrer illusorischen Sicherheit und Ruhe Angst und deshalb ganz folgerichtig am meisten Angst vor dem Nichts; <...>«.

Vidi i: Søren Kierkegaard, *Bolest na smrt*, predgovor Mirko Zurovac, prevod i glosar Milan Tabaković (Beograd: Mladost, 1974), p. 20.

¹²⁹ Martin Heidegger, »Was ist Metaphysik«, u: Friedrich-Wilhelm von Herrmann (hrsg.), *Martin Heidegger. Gesamtausgabe*, Abteilung 1, Band 9 (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976), pp. 103–122, na p. 112:

»Die Angst offenbart das Nichts. <...> Daß die Angst das Nichts enthüllt, bestätigt der Mensch selbst unmittelbar dann, wenn die Angst gewichen ist. In der Helle des Blickes, den die frische Erinnerung trägt, müssen wir sagen: wovor und worum wir uns ängsteten, war 'eigentlich' – nichts. In der Tat: das Nichts selbst – als solches – war da.«

Vidi i: Martin Heidegger, *Što je metafizika?*, 1. svezak, izvornik i prijevod, preveo Ivan Kordić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), p. 65.

bezobzirnoj poslenosti i 'važnom' pozemljarskom lomatanju, u neskrupuloznoj borbi za 'bliže' i 'najbliže ideale', koji često pokrivaju najniže instinkte, to se oni bolji obraćaju k izgubljenim vrednotama, k traženju 'smisla', k traženju 'vjere'. *Borba za smisao jest isto, što i borba za vjeru i obratno. Bez smisla ne može čovjek da živi, ni oni najprimitivniji čovjek.*¹³⁰

Prema tome Matičević je smatrao da čovjek nije sposoban dugotrajno podnositi stanje besmisla, tjeskobe i očaja, i to zato što, kako tvrdi, »bez smisla ne može čovjek da živi, ni oni najprimitivniji čovjek«. Kao načine kojima je moguće prevladati takva stanja Matičević je izdvojio dva. Prvi je posezanje za neplemenitim ciljevima i vrijednostima, što nerijetko razotkriva čovjekove »najniže instinkte«. Njemu pribjegavaju ljudi koje Matičević naziva »lošiji dusi«. Drugi je način potraga za smislom, koja je u zavisnom odnosu s potragom za vjerom. Tom pak načinu pribjegavaju, kako ih Matičević određuje, »bolji« ljudi, dakle oni koji su nošeni poželjnim ciljevima i vrijednostima. Znači, oba načina prevladavanja stanja besmisla, tjeskobe i očaja Matičević je smatrao opravdanima. Očito je prednost pridao drugom načinu koji je povezan s vjerom. Time što je istaknuo vjeru kao sredstvo u borbi protiv kriznih stanja, Matičević je još jednom otkrio bliskost Kierkegaardovu nauku. Naime u spomenutom djelu Kierkegaard je izlaz iz stanja očaja vidio upravo u vjerovanju te u borbi za mogućnost spasenja.¹³¹

Naposljetku treba spomenuti i to da je Matičević na kraju svojega članka iznio stavove o Sokratu, dakle o još jednom filozofu. Njega je smatrao jednim od »prvih u krugu evropske kulture« koji je »započeo 'borbu za smisao'«, i to u, kako je opisuje, ondašnjoj »relativističkoj sofistčkoj sredini«. ¹³² No Sokrata je pohvalio i zbog toga što je bio uvjeren da se borio za smisao, i to zato što je »svim bivstvom svojim osjetio potrebu« te zato što je imao »vjeru u najvećem stepenu«. ¹³³ Znači, Matičević je Sokrata razumijevao kao nesebičnog borca za smisao, čiji motivi za borbu proizlaze isključivo iz humanističke perspektive, a ohrabreni su nepokolebljivom vjerom. Iz toga slijedi da je Matičević Sokratove motive i njegovo djelovanje smatrao oličenjem poželjne borbe protiv besmisla.

¹³⁰ Matičević, »Božić u svijesti djece i odraslih«, p. 5d.

¹³¹ Kierkegaard, *Die Krankheit zum Tode*, p. 37:

»Also ist Rettung, menschlich gesprochen, das Unmöglichste von allem; aber für Gott ist alles möglich! Dies ist der Kampf des *Glaubens*, der, wenn man so will, wahnsinnig für die Möglichkeit kämpft.«

Vidi i: Kierkegaard, *Bolest na smrt*, p. 30.

¹³² Matičević, »Božić u svijesti djece i odraslih«, p. 5d.

¹³³ Ibid.

Na temelju ponuđene analize postoje barem dva razloga zbog kojih je opravdano zaključiti da je Matičević bio i filozof egzistencije. Prvi razlog počiva na tome što je bio zaokupljen temama koje nedvojbeno pripadaju toj filozofskoj disciplini: *smisao, ništavilo, tjeskoba* i *očaj*. Drugi razlog zasniva se na tome što se oslanjao na spoznaje Kierkegaarda i Heideggera, koji spadaju među najistaknutije predstavnike filozofije egzistencije, a čime se 1936. godine iskazao i kao poznavalac njihova nauka.

3.5. Stjepan Matičević: filozof filma

U opusu hrvatskog filozofa Stjepana Matičevića zastupljena su i promišljanja o filmu. O tome svjedoče stavovi koje je Matičević izrekao na javnoj debati o filmu održanoj 24. ožujka 1926. godine.¹³⁴ To njegovo izlaganje objavljeno je u dvama brojevima novina *Hrvat*.¹³⁵ U njemu je Matičević promišljao o utjecaju filmske umjetnosti i kina na odgoj i mlade. Pritom se, kako je u prikazu debate izvijestio teolog i publicist Franjo Lasman (1872–1957), »osvrnuo na pozitivnu i negativnu stranu filma.«¹³⁶ Kada se očitovao o toj problematici, Matičević je otvorio temu koja ulazi u područje filozofije filma, inače filozofske discipline koja je, kako doznajemo od filozofa i filmskog teoretičara Hrvoja Turkovića, kao samostalna disciplina nastala »tek kasnih 1980-ih«, ali koja svoje korijene nalazi od »dvadesetih godina XX. st.[oljeća], u sklopu razmišljanja o prirodi filma.«¹³⁷ Matičević je to učinio u dvama navratima. Prvi put onda kada je ukazao na glavni zadatak rasprave: »da točnije ogledamo bit filma.«¹³⁸ Drugi je put to učinio onda kada je o filmu promišljao iz perspektive estetike, koja se bavi i prirodom filma iz umjetničkog gledišta, čime je još jednom iskazao zainteresiranost za teme koje se tiču te filozofske discipline. Naime naglasio

¹³⁴ ***, »Interesantna debata o filmu, što ga je priredilo društvo za duševnu obnovu.«, *Hrvat* (Zagreb, 1926), br. 1871 (25. ožujka 1926), p. 3: »Jučer [= 24. ožujka] poslije podne u pol 6 sati održana je u prostorijama bivšeg hrvatskog sabora na Markovom trgu interesantna debata o filmu, koju je priredilo društvo za duševnu obnovu i koja je potrajala sve do 8 sati. Održali su referate dr. Jovan, sudac za mladež i sveučilišni profesor dr. Stjepan Matičević.«

¹³⁵ [Stjepan Matičević], »Predavanje sveučilišnog profesora Dr. S. Matičevića o filmu.«, u: ***, »Javna debata o filmu što ju je priredilo društvo za duševnu obnovu.«, *Hrvat* (Zagreb, 1926), br. 1872 (26. ožujka 1926), p. 2, na p. 2b–e; [Stjepan Matičević], »Javna debata o filmu. Predavanje sveučilišnog profesora Dr. Stjepana Matičevića (Svršetak)«, *Hrvat* (Zagreb, 1926), br. 1873 (27. ožujka 1926), p. 2.

¹³⁶ Fr.[anjo] Lasman, »Kino u školskoj obuci.«, *Kršćanska škola* 29/5–6 (Zagreb, 1926), pp. 59–62, na p. 61.

¹³⁷ H.[rvoje] Tć. [Turković], natuknica »Filozofija filma«, u: Stipe Kutleša (gl. ur.), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), pp. 344a–345a, na pp. 344a i 345a.

¹³⁸ [Matičević], »Predavanje sveučilišnog profesora Dr. S. Matičevića o filmu.«, p. 2d.

je da film prikazuje život te da se zbog toga u njemu nerijetko mogu zamijetiti estetički elementi. To dokazuje sljedeći Matičevićev iskaz:

»Život je aktinski rad, i nije čudo, da film kultivira osobito akt i poduzetnost, energiju, spretnost, lukavost i hitrinu. Poznate su vratolomije kinematografske fizičke i duševne, poznato je glorificiranje tjelesne jakosti i duševne prepredenosti [= prepredenosti]. Sva ta volja, jačina koja tu dolazi do izražaja, nastoji [biti] međutim uvijek u službi *lijepoga* i *uzvišenoga*. <...> Jačine [= Jačina] se i odraslom čovjeku mili, jaka volja sama po sebi bez obzira na sadržaj – da li je dobra ili zla – ima sugestivnu i imitativnu moć, jaka volja djeluje i uvijek u neku ruku estetski <...>«. ¹³⁹

Da je estetika jedna od ključnih disciplina za filozofiju filma, ponovno možemo doznati od Turkovića. On je priopćio da estetika može »razmatrati filmsku umjetnost, bilo u razbistravanju nekih temeljnih problema filozofije umjetnosti <...> ili posebnih filmskih problema«. ¹⁴⁰

Matičević je u svojem nastupu ipak bio ponajviše usmjeren na sagledavanje filma iz perspektive pedagogije. Potvrdu toga ponajbolje pruža njegova potraga za odlikama filma koje, kako napominje, traže »pedagogijsku ocjenu i postavljanje pedagogijskih sredstva i mjera.« ¹⁴¹ Osim toga na početku svojeg izlaganja ukazao je i na postojanje pedagogije filma. To je učinio tako što je prenio riječi jednog pedagoga kojem nije otkrio ime, a koji je izrazio žaljenje zbog toga što je pedagogija filma tek na početku svojega razvoja, dok istodobno djeca u sve većoj mjeri konzumiraju medijske sadržaje. ¹⁴² Inače, pedagogija filma danas se smatra dijelom medijske pedagogije, koja je, kako doznajemo od dvoje pedagoga, Zlatka Miliše i Mirele Tolić, pedagoška disciplina koja »nudi nove vizije i koncepcije te razvija metode kako bi (posebice) mladi znali koristiti medije, koji imaju socijalnu, integracijsku i/ili odgojnu, a koji manipulativnu dimenziju.« ¹⁴³ Dakle zbog sadržaja nekih Matičevićevih stavova te zbog obilježja medijske pedagogije kojima su ovjenčani moglo bi se ishitreno zaključiti da se Matičević u izlaganju iskazao samo kao pedagog, posebice kao

¹³⁹ [Matičević], »Javna debata o filmu. Predavanje sveučilišnog profesora Dr. Stjepana Matičevića (Svršetak)«, p. 2a.

¹⁴⁰ Tć. [Turković], natuknica »Filozofija filma«, p. 344a.

¹⁴¹ [Matičević], »Predavanje sveučilišnog profesora Dr. S. Matičevića o filmu.«, p. 2d.

¹⁴² Ibid., p. 2b: »Citirati ću Vam kao uvod riječi jednog pedagoga, koje će nam objasniti mnogu tamnu stranu ovoga pitanja, kojim ćemo se danas baviti. On veli ovako: 'Ožalošćuje nas konstatacija, kako se pedagogija filma (Filmpedagogik) nalazi još u djetinjском stadiju, dok se s druge strane djeca već u prilično obilnoj mjeri vide u kinu[']«.

¹⁴³ Zlatko Miliša, Mirela Tolić, »Određenje medijske pedagogije s komunikacijskog aspekta«, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 2/4 (Dubrovnik, 2008), pp. 113–130, na p. 129.

medijski pedagog. Ali zato što je tom prilikom propitivao bit filma i zato što je promišljao o filmu sa stajališta estetike, smatram da je utemeljeno zaključiti da je Matičević bio i filozof filma, štoviše da je bio jedan od najranijih hrvatskih predstavnika te filozofske discipline.

4. Istraživanje povijesti filozofije i suvremene filozofije

U Matičevićevu opusu prisutni su i sadržaji koji otkrivaju njegovu upućenost u povijest filozofije, zatim u suvremenu europsku i hrvatsku filozofiju. Da bih ukazao na obilježja Matičevićevih promišljanja o tim temama, u ovom ću poglavlju najprije obraditi one stavove koji se tiču njegove upoznatosti s poviješću i sa suvremenom europskom filozofijom. Potom ću se usmjeriti na njegove stavove koji se odnose na hrvatsku filozofsku baštinu te na hrvatske filozofe njegove suvremenike.

4.1. Istraživanje povijesti i suvremene europske filozofije

Matičević je u brojnim djelima iskazao upućenost u povijest filozofije. To se podrazumijeva, jer je, podsjećam, stekao filozofsko obrazovanje. Osim u djelima filozofske naravi spoznaje iz povijesti filozofije primjenjivao je i u djelima koja su bila posvećena temama iz pedagogije, psihologije i kulture. Pritom se oslanjao na brojne filozofe iz različitih povijesnih razdoblja, od kojih izdvajam tek nekolicinu: Platon,¹⁴⁴ Aristotel,¹⁴⁵ Francis Bacon,¹⁴⁶ Immanuel Kant,¹⁴⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel,¹⁴⁸ Friedrich Nietzsche.¹⁴⁹ Dakako, Matičević je spomenuo i svojeg mentora, njemačkog psihologa i filozofa, posebice etičara, Friedricha Jodla (1849–1914), ali je, prema mojim spoznajama, to učinio jedino u svojoj doktorskoj disertaciji.¹⁵⁰ Kao jedan od razloga za to

¹⁴⁴ Stjepan Matičević, »J. A. Komenský i pedagogijska sadašnjost.«, *Nastavni vjesnik* 29/5–6 (Zagreb, 1921), pp. 198–201, na p. 199; Matičević, »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«, p. 11.

¹⁴⁵ Matičević, *Osnovi nove škole*, p. 24; Matičević, *Pedagogijska metodologija*, ff. 153r–154r.

¹⁴⁶ Matičević, »Demokratizovanje škole.«, p. 344b; Stjepan Matičević, »Moć ideje.«, *Kršćanska škola* 27/3–4 (Zagreb, 1924), pp. 25–28, na p. 25.

¹⁴⁷ [Stjepan Matičević], »Nauka i život (Uvodna riječ predsjednika Pučkog sveučilišta sveuč. prof. dra Stj. Matičevića prigodom proslave 100. godišnjice Hrvatske himne).«, *Hrvatska straža* (Zagreb, 1935), br. 276 (30. studenoga 1935), p. 2, na p. 2c; Matičević, *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*, f. 18r.

¹⁴⁸ Matičević, »Priroda, kultura i odgoj«, pp. 153–154; Matičević, *Didaktika*, f. 13r.

¹⁴⁹ Matičević, *Suvremene pedagogijske struje.*, f. 4r; Matičević, *Didaktika*, f. 15r.

¹⁵⁰ Matičević, *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie*, p. 12, bilješka 1 i pp. 68, 126 i 185, bilješka 1 (nastavak sa stranice 184).

mogao bi biti zaokret u njegovu filozofskom svjetonazoru koji je uslijedio nakon obrane disertacije. Naime, kako sâm Matičević priznaje, podsjećam na njegov autobiografski zapis, ishodište njegova znanstvenog rada bilo je »nešto i suviše pozitivističko«, što se dogodilo u vrijeme kada je, kako kaže, »naročito stajao pod utjecajem svog profesora, bečkog pozitivista Fr. Jodla«, da bi potom, »ne podležući ipak sasvim njegovu utjecaju«, pronašao »pticaja kod Wundta i Euckena«, što je, dovršava Matičević, »također bilo i karakteristično i pridonosilo razviću mog izmirmog idealrealističkog osnovnog stanovišta.«¹⁵¹

Filozof o kojem se najčešće očitovao ipak je bio Johann Friedrich Herbart. Taj podatak ne iznenađuje zato što su, kako doznajemo od istraživača hrvatske filozofske baštine Davora Balića, učenja Herbarta i herbartovaca u Hrvatskoj prevladavala »sve do završetka Drugoga svjetskog rata.«¹⁵² Premda je Herbarta i njegov nauk pritom sagledavao uglavnom iz perspektive pedagogije i psihologije,¹⁵³ Matičević je iznosio prosudbe i o njegovoj filozofiji. Osim u slučaju koji se tiče etičkih vrijednosti u odgoju, a koji sam obradio u potpoglavlju o etici, Matičević je o Herbartovoj filozofiji pisao i u svojoj doktorskoj disertaciji te u skriptama *Pedagogijska metodologija*. U disertaciji je to učinio onda kada je procijenio da je Herbartovo učenje o objektivnosti i bezvremenosti pojmova istovjetno nauku o predodžbama i stavcima *o sebi* (*Vorstellungen und Sätzen an sich*), koji je nauk zagovarao češki filozof i matematičar Bernard Bolzano (1781–1848).¹⁵⁴ Budući da je, kako je već ustanovio Srećko Kovač, Matičević Bolzana smatrao »velikim autoritetom u logici«,¹⁵⁵ time je neizravno pohvalio taj dio Herbartove logike. U skriptama iz pedagoške metodologije Matičević je izlagao o osobitostima Herbartovih promišljanja o etici. Tada je uputio sljedeću kritiku: »etika Herbartova osnovana je na estetici.«¹⁵⁶ Iz toga proizlazi da Matičević nije bio sklon Herbartovu etičkom nauku. Prema tome Matičević je

¹⁵¹ [Matičević], »Kratka autobiografija«, p. 228.

¹⁵² Davor Balić, »Miroslav Krleža o Franji pl. Markoviću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 45/1(89) (Zagreb, 2019), pp. 117–181, na p. 160.

¹⁵³ Vidi, primjerice, u: Matičević, »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja. (Habilitaciona radnja.)«, pp. 10–15; Stjepan Matičević, »Povratak k normi. (Herbart redivivus?)«, *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko* 58/9–10 (Ljubljana, 1937), pp. 209–217. Usp. Stjepan Matičević, »Povratak k normi (Herbart redivivus?)«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81/3 (Zagreb, 1940), pp. 109–115; Stjepan Matičević, »Povratak k normi (Herbart redivivus?) (Svršetak)«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81/4 (Zagreb, 1940), pp. 145–149.

¹⁵⁴ Matičević, *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie*, p. 102: »Herbarts Lehre von der Objektivität und Unzeitlichkeit der Begriffe ist mit der Bolzanos von Vorstellungen und Sätzen an sich identisch.«

¹⁵⁵ Kovač, »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[ovice] 20. st.[oljeća]«, p. 260.

¹⁵⁶ Matičević, *Pedagogijska metodologija*, f. 155r.

Herbartovu filozofiju vrednovao dvojako: podržavao je segment koji se tiče logike, a kritizirao segment koji se tiče etike. Na temelju toga ispostavlja se da je prema Herbartovoj filozofiji postupio slično kao i prema pedagogiji, dakle djelomično kritički, a djelomično afirmativno. Naime, unatoč tomu što je, kako potvrđuje i većina dosadašnjih istraživanja, Herbartovoj pedagogiji uglavnom pristupao s neodobravanjem,¹⁵⁷ Matičević je jednom prilikom istaknuo i njezine prednosti, na što je djelomično ukazao i Kujundžić,¹⁵⁸ koji ipak nije obrazlagao potankosti Matičevićava odnosa prema Herbartu. Matičević je to učinio u članku znakovita naslova, u kojem je iskazao potrebu za oživljavanjem Herbartova nauka. Radi se o članku »Povratak k normi. (*Herbart redivivus?*)« iz 1937. godine, u kojem se zalagao za sintezu stare, dakle Herbartove pedagogije i spoznaja koje su nastale kao rezultat opozicije njegovu nauku.¹⁵⁹

Osim u povijest filozofije, Matičević je iskazivao upućenost i u nauk svojih suvremenika, koji su bili i filozofi. O tome svjedoče već pobrojani slučajevi njegovih pozivanja na Meumanna i Heideggera. Njima treba dodati i njemačkog filozofa Edmunda Husserla (1859–1938) te talijanskog filozofa, posebice estetičara Benedetta Crocea (1866–1952).

O Husserlu i njegovu nauku Matičević se izjašnjavao u trima djelima: u doktorskoj disertaciji *Zur Grundlegung der Logik*, u habilitacijskom radu »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja« te u članku »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«. U njima je najčešće kritizirao Husserla, a posebice njegov nauk iz fenomenologije, pri čemu je upućivao na oba sveska njegova djela *Logische Untersuchungen (Logička istraživanja)*

¹⁵⁷ Vidi, primjerice, u: Kujundžić, »Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića (Uvodna studija)«, p. 16: »Opća je karakteristika tih [Matičevićevih] članaka uvažavanje 'statusa quo' u pedagogiji, što je bio velik nedostatak stare herbartovske škole koja nije u dovoljnoj mjeri respektirala specifične razvojne karakteristike djece i omladine.«; Krešić, »Promišljanja Stjepana Matičevića o odgoju«, p. 115: »Jasno ističe [Matičević] velike nedostatke herbartovske škole, čija tradicija ne uvažava razvojne osobine odgajnika, njegove psihofizičke mogućnosti, socijalnu sredinu iz koje potječe i sl. Njegova je kritika usmjerena prema propisivanju ciljeva i svrhe odgoja.«

¹⁵⁸ Kujundžić, »Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića (Uvodna studija)«, p. 16: »Posebno je značajna njegova [Matičevićeva] teza 'Herbart redivivus', jer ona označava sintezu starog i novog, sintezu didaktičkog materijalizma i formalizma, vođenja i slobode rasta, frontalnog i individualnog poučavanja, stege i slobode itd.«

¹⁵⁹ Matičević, »Povratak k normi. (*Herbart redivivus?*)«, p. 217: »Herbart nima već moći, da poruši 'novo' pedagogiko, zlasti tkzv. pedagogiko dela v njeni celotnosti, ona je in ostane nesporno nova in vredna pridobitev. Resnica pa bo – kot običajno – tudi tu v sredini (zavestno pravim: 'Medius tutissimus ibis'): Povratak k normi in k Herbartu naj pomeni ustvarjanje zdrave 'višje', bolj 'žive' in 'življenske' združitive novega in starega, 'stare' in 'nove', do – 'najnovejše šole'.« Isto vidi i u: Matičević, »Povratak k normi (Herbart redivivus?) (Svršetak)«, p. 149.

koja su objavljena 1900. i 1901. godine.¹⁶⁰ Na taj podatak već je ukazano u nekolicini istraživanja objavljenih između 1910. i 2007. godine, među kojima su i studije koje su napisali Josifovski i Kovač.¹⁶¹ Međutim, dosadašnji istraživači propustili su ukazati na mjesto koje Matičević zauzima u kontekstu rane recepcije Husserlova nauka, kako u europskim tako i u hrvatskim okvirima. Naime, prema podacima koji se nalaze u barem trima bibliografijama o tom njemačkom filozofu, od kojih je u dvije uvršten i *Zur Grundlegung der Logik*,¹⁶² Matičević zbog sadržaja svoje disertacije objavljene 1909. godine spada među prvih desetak mislilaca u čijim je djelima zamjetna recepcija Husserlova nauka, posebice njegovih *Logičkih istraživanja*. Upravo zbog toga Matičević se, prema mojim spoznajama, ističe i kao prvi hrvatski filozof koji je u svojem djelu iskazao upućenost u Husserlov nauk. Dosad nije napravljeno istraživanje koje bi rezultiralo konkretnim podacima o najranijoj recepciji Husserlova nauka u kontekstu hrvatske filozofije.

O Croceovu nauku Matičević se očitovao u govoru u kojem je iznio prosudbe o psovci i kletvi. Održao ga je 10. srpnja 1925. godine, a objavio u prosincu iste godine.¹⁶³ Tada je izdvojio i Croceovu tvrdnju da psovka ima dva

¹⁶⁰ Matičević, *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie*, pp. 88–114; Matičević, »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja. (Habilitaciona radnja.)«, pp. 4 i 54; Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 169.

¹⁶¹ Vidi, primjerice, u: Władysław Biegański, »Czem jest logika?«, *Sprawozdań z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział Nauk antropologicznych, społecznych, history i filozofii* 3/6 (Warszawa, 1910), pp. 119–152, na p. 134; Rudolf Eisler, »Husserl, Edmund, geb. 1859 in Proßnitz (Mähren), Prof. in Göttingen.«, natuknica u: Rudolf Eisler, *Philosophen-Lexikon. Leben, Werke und Lehren der Denker* (Berlin: Verlegt bei Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1912), pp. 286–287, na p. 287; Josifovski, *Teorijata na poznaniето i formalnata logika kaj Jugoslovenite od XIX vek do II svetovna vojna*, pp. 255–257. Isto vidi i u: Josifovski, »II Del. I oddel. Teorijata na poznaniето i formalnata logika kaj Hrvatite od XIX vek do II svetska vojna«, pp. 41–43; Kovač, »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[ovice] 20. st.[oljeća]«, pp. 259–260; Holger Kern, *Analyse einer phänomenologischen Didaktik am Beispiel der Musik. Goethes Erkenntnisart als Ausgangspunkt didaktischer Überlegungen*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie an der Fakultät für Pädagogik der Universität Bielefeld. Gutachter Prof. Dr. Harm Paschen, HD Dr. Peter Mecheril (Bielefeld: [s. n.], 2007), p. 44.

¹⁶² Jan Patočka, »Husserl. – Bibliographie«, *Revue internationale de Philosophie* 1/2 (Bruxelles, 1939), pp. 374–397, podatak o Matičevićevoj disertaciji nalazi se na p. 390; Parl E. Welch, »III. Bibliography on Edmund Husserl«, u: Parl E. Welch, *Edmund Husserl's Phenomenology* (Los Angeles: The University of Southern California Press, 1939), pp. 84–100, podatak o Matičevićevoj disertaciji nalazi se na p. 94; Steven Spileers, »Secondary Literature«, u: Steven Spileers (comp.), *Edmund Husserl Bibliography* (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999), pp. 84–385.

¹⁶³ Društvo duševne obnove, »Predgovor.«, p. 4.

negativna značenja:

»Sigurno klasični svjedok za tu tvrdnju može biti talijanski filozof Ben.[edetto] Croce, dakle član i u psovki klasičnog naroda, kad veli, da je psovka u ustima današnjeg čovjeka, ako je izrečena ozbiljno t. j. s namjerom, da sadržajno nešto znači, nešto ludo, stupidno, a ako je izrečena onako od navade, kao jedan uobičajeni način govora, onda je ona znak surova i loša ukusa.«¹⁶⁴

Nažalost, Matičević nije uputio na izvor iz kojega je crpio taj Croceov stav. U svakom slučaju, Matičević je iskazao upućenost u Croceove stavove o odnosu psovke i ukusa, to jest onih kategorija koje se tiču etike i estetike. To pak znači da je opravdano zaključiti kako je u Matičevićevu opusu zamjetna i recepcija Croceova nauka.

Što se tiče recepcije Crocea u Hrvatā, njezine najranije datume možemo doznati od Zlatka Posavca (1931–2019), Katarine Hraste i Davora Balića. Prema njihovim spoznajama, rana recepcija Croceove misli seže od 1906. do 1920. godine, a za nju su zaslužni Isidor (Iso, Izidor) Kršnjavi (1845–1927), Branimir Wiesner Livadić (1871–1949), Albert Bazala (1877–1947), Dragutin Prohaska (1881–1964), Albert Haler (1883–1945), Ivan (Ivo) Delalle (1892–1962) i Miroslav Krleža (1893–1981).¹⁶⁵ Međutim, Posavac je ustvrdio da bi se ranom recepcijom trebali smatrati i Halerovi radovi koji su nastali tijekom trećeg desetljeća 20. stoljeća.¹⁶⁶ Budući da se Matičević pozvao javno na Crocea 1925. godine, dakle upravo tijekom razdoblja koje je izdvojio Posavac, smatram da Matičević također zaslužuje biti uvršten među one hrvatske mislioce u čijem je opusu prisutna rana recepcija Croceova nauka.

¹⁶⁴ [Matičević]. »Govor Dra. Stj. Matičevića, profesora pedagogije na Zagrebačkom sveučilištu.«, p. 15.

¹⁶⁵ Zlatko Posavac, »Rana recepcija estetike Benedetta Crocea u Hrvatskoj«, *Filozofska istraživanja* 13/3 (Zagreb, 1993), pp. 675–684; Katarina Hraste, »Benedetto Croce, mi i drugi«, *Mogućnosti* 48/4–6 (Split, 2001), pp. 25–45, na pp. 33–34; Davor Balić, »Miroslav Krleža's Assessment of Frane Petrić«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43/2(86) (2017), pp. 489–537, na pp. 500–506.

¹⁶⁶ Zlatko Posavac, *Novija hrvatska estetika: studije i eseji* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1991), p. 317–318: »Cjelovito su izložena Halerova Croceom inspirirana estetička shvaćanja, s jakim antipozitivističkim akcentom, u knjizi tek 1943. po naslovom *Doživljaj ljepote*; riječ je o sabranom nizu tijekom godina pojedinačno objavljenih radova. Ta bi relativno kasna datacija mogla izgledati kao neko povijesno zakašnjenje. Međutim, Haler Croceovu estetiku prikazuje i počinje dosljedno zastupati već 20-ih godina našeg stoljeća, da bi tu poziciju od tada nadalje neprekidno dograđivao i konzekventno provodio.«

4.2. Istraživanje povijesti i suvremenosti hrvatske filozofije

Osim u povijest i suvremenost europske filozofije, Matičević je iskazao upućenost i u obilježja hrvatske filozofske baštine, kao i u obilježja suvremene hrvatske filozofije. Tu tvrdnju najbolje dokazuje sadržaj dvaju Matičevićevih članaka koji su u cijelosti posvećeni Ruđeru Josipu Boškoviću (1711–1787) i Gjuri (Đuri) Arnoldu (1853–1941). Radi se o članku »Đuro Arnold kao učenjak i školnik« (1934) i o članku »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića« (1937).¹⁶⁷

Članak posvećen Arnoldu Matičević je objavio povodom njegova 80. rođendana. U njemu je prikazao Arnoldov život i djelo, ali i iznio prosudbe o njegovim filozofskim radovima, od kojih ovom prilikom izdvajam tek dva. Najprije izdvajam Arnoldov znanstveni prvijenac: objavljenu doktorsku disertaciju *Etika i poviest iz 1879. godine*.¹⁶⁸ U toj disertaciji, prema Matičevićevoj procjeni, otkrivaju se ne samo Arnoldovo filozofsko opredjeljenje, nego i važna odlika njegova karaktera:

»Već prva njegova [= Arnoldova] naučna radnja, štampana disertacija 'Etika i poviest' (1880.) <...> ukazuje već na jednu karakteristiku njegova bivstva, koja će se sve jasnije i snažnije u toku cijela njegova života i naučenjačkoga rada ispoljavati: filozofija mu je životna potreba, teoretska filozofijska umovanja imaju mu dati ključ za pravi filozofski život <...> on želi filozofiju doživjeti i proživjeti i traži samo onakva filozofska teoretska rješenja, od kojih i po kojima može i treba da živi i on i svaki drugi.«¹⁶⁹

Znači, Matičević je smatrao da je Arnold u filozofiji kao i u životu težio za sintezom teorije i prakse. Kao što je vidljivo iz citata, Matičević je kao godinu objavljivanja Arnoldove doktorske disertacije zapisao 1880. godinu. Taj podatak nije točan jer je, kako sam i zapisao, otisnuta godinu ranije, znači 1879. godine.

Zatim izdvajam i Arnoldov udžbenik iz logike, koji je u prvom izdanju objavljen 1888. godine, a u posljednjem, znači petom izdanju, 1923. godine.¹⁷⁰ O tom je udžbeniku Matičević imao visoko mišljenje. To dokazuje njegova procjena da Arnoldova *Logika* »vrijedi kao najbolja svoje vrste u nas i kao do-

¹⁶⁷ Stjepan Matičević, »Đuro Arnold kao učenjak i školnik«, *Hrvatska revija* 7/12 (Zagreb, 1934), pp. 622–632; Stjepan Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, *Hrvatska straža* (Zagreb, 1937), br. 37 (16. veljače 1937), p. 4.

¹⁶⁸ Gjuro Arnold, *Etika i poviest*. Razprava odobrena od povjerenikâ strogih izpita fakulteta Mudroslovnoga (Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1879).

¹⁶⁹ Matičević, »Đuro Arnold kao učenjak i školnik«, p. 623.

¹⁷⁰ Gjuro Arnold, *Logika za srednja učilišta* (U Zagrebu: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1888); Đuro Arnold, *Logika za srednja učilišta*, peto izdanje (Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1923).

bro upotrebiti udžbenik, iako je na žalost iz naših škola uklonjen.«¹⁷¹ Doduše, Matičević je jednom prilikom iznio neizravnu kritiku sadržaja tog udžbenika: u članku »Neke napomene u prilog našoj filozofijskoj i psihologijskoj terminologiji« iz 1912. godine izrazio je neslaganje s Arnoldovom odredbom predodžbe. Naime Matičević je procijenio da »nije zgodno i skupove od osjeta i skupove od pomisli nazivati jednim imenom na pr. 'predodžba'«, kao što je to učinio Arnold, već bi trebalo za skupove osjeta iznaći »poseban naziv.«¹⁷² Premda Matičević nije naveo izvor te Arnoldove odredbe, ipak je lako ustanoviti o kojem je Arnoldovu djelu riječ. Takvu odredbu predodžbe, znači kao »skupine od očuta ili pomisli«, Arnold je zabilježio upravo u svojem udžbeniku iz logike.¹⁷³

Drugi članak koji je Matičević posvetio nekom hrvatskom filozofu jest onaj o Boškoviću. Radi se o članku »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića« koji je 1937. godine objavljen u novinama *Hrvatska straža*, a temelji se na govoru koji je Matičević održao 13. veljače 1937. godine u Pučkom sveučilištu u Zagrebu povodom 150. godišnjice Boškovićeve smrti.¹⁷⁴ U tom se govoru u najvećoj mjeri usredotočio na Boškovićev doprinos filozofiji. Kao najvažnije djelo iz Dubrovčaninova filozofskog korpusa Matičević je izdvojio *Theoria philosophiae naturalis (Teorija prirodne filozofije)*. Premda je naglasio da je to djelo protkano sadržajem koji pripada atomističkoj fizici ili mikrofizici, Matičević je bio uvjeren da im je Bošković podao i »filozofijsko opravdanje i zaokruženje«. ¹⁷⁵ Upravo su takvi sadržaji, kako smatra Kujundžić, pružili oslonac jednom dijelu Matičevićeva nauka. Prema njegovu mišljenju, Matičević je nekoliko puta »isticao Boškovićevu koncepciju dinamičkog razvoja bitka«, i to zato da bi učvrstio idealističku stranu svojega nauka o razvoju čovjeka.¹⁷⁶

Iako je najavio da će u svojem govoru Boškovićev filozofski rad opisati samo po »njegovu značenju i historijskoj vrijednosti«, ¹⁷⁷ Matičević je u dvama slučajevima dao uvide i u neke njegove sadržajne dimenzije. Prvi je put to učinio onda kada je izlagao o osobitostima Boškovićeve izričaja. Zamijetio je da Dubrovčanin »kao da uopće izbjegava riječ atom«, i to zato što, tvrdi Matičević, »dosljedno piše latinski *puncta materiae* ili *materiae elementa* ili *particulae*

¹⁷¹ Matičević, »Đuro Arnold kao učenjak i školnik«, p. 631.

¹⁷² Stj.[epan] Matičević, »Neke napomene u prilog našoj filozofijskoj i psihologijskoj terminologiji.«, *Nastavni vjesnik: zajedno glasilo »Društva slovenskih profesorjev« i »Društva srednjoškolskih profesora u Dalmaciji«* 20/4 (Zagreb, 1912), pp. 281–290, na p. 289.

¹⁷³ Arnold, *Logika za srednja učilišta*, p. 3.

¹⁷⁴ Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, p. 4.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 4b.

¹⁷⁶ Kujundžić, *Pedagogija Stjepana Matičevića*, p. 141.

¹⁷⁷ Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, p. 4b.

primigeniae materiae ili samo *mea puncta* i sl.«.¹⁷⁸ I doista, Bošković se u *Theoria philosophiae naturalis* služio spomenutim sintagmama: ‘točke materije’, ‘elementi materije’, ‘temeljne čestice materije’ i ‘moje točke’.¹⁷⁹ Drugi je put Matičević spomenuo sadržaj tog Boškovićeve djela onda kada je izdvojio neke od filozofskih tema kojima je Dubrovčanin bio zaokupljen. Među njih uvrstio je sljedeće filozofske teme: »tvar i duh, duša i tijelo, sijelo duše, sloboda volje itd.«.¹⁸⁰ I opet, uvidom u sadržaj Boškovićeve djela možemo se uvjeriti da su te teme u njemu doista obrađene.¹⁸¹ Osim toga Matičević je bio uvjeren da je Bošković svojim idejama bio preteča brojnih modernih pristupa filozofskim problemima. Tako je procijenio da se »misli modernog probabilizma, relativizma, intuicionizma, empiriokriticizma, voluntarizma, aktivizma, fikcionalizma« mogu pronaći »in nuce u našeg Boškovića«.¹⁸²

Ipak Matičević se uglavnom, kako je i najavio, posvetio procjeni Boškovićeve filozofskog djelovanja iz povijesnofilozofske perspektive, ali je ponudio i vlastite prosudbe. Kao Matičeviću najdalekosežniju prosudbu izdvajam sljedeću:

»Tako mi se čini, da nažalost mnogo toga uslijed gore već navedene zle sudbine Boškovićeve filozofijske ostavštine nije uopće na pravo mjesto dospjelo, i da bi jedno sveudiljno i još točnije izučavanje Boškovićeve sveukupnog djela moralo uroditi rezultatom, da bi se Bošković i u službene filozofijske udžbenike uvrštavao i paralelno s jednim Leibnizom, Lockeom, Berkeleyem, Pri[e]stleyem itd. u posebnim poglavljima obrađivao.«¹⁸³

Znači, Matičević je procijenio da u vrijeme kada je održao govor, znači 1937. godine, Boškovićeve filozofske misao nije bila istražena u dovoljnoj

¹⁷⁸ Ibid., latinske nazivke kosim pismom istaknuo Potlimbrzović.

¹⁷⁹ Rogerius Joseph Boscovich, *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium* (Venetiis: Ex Typographia Remondiniana, 1763), n. 87 na p. 39; n. 392 na p. 179; n. 82 na p. 37; Rogerius Joseph Boscovich, »Synopsis totius operis. Ex editione Viennensi«, u: Boscovich, *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium*, pp. XVII–XXXVII, na p. XXV.

Prijevod latinskih sintagmi na hrvatski temelji se na Stipišićevu prijevodu, koji se, zajedno s pretiskom mletačkog izdanja Boškovićeve *Theoria philosophiae naturalis*, nalazi u: Ruđer [Josip] Bošković, *Teorija prirodne filozofije*, priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović, s latinskoga preveo Jakov Stipišić, stručnu redakciju prijevoda izvršio Žarko Dadić (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1974).

¹⁸⁰ Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, p. 4c.

¹⁸¹ Boscovich, *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium*, n. 154 na p. 69; n. 387 na pp. 177–178; n. 83 na p. 38; n. 93 na p. 42.

¹⁸² Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, p. 4c.

¹⁸³ Ibid., p. 4b.

mjeri. Posljedično tome, smatrao je da Boškovićev doprinos nije primjereno vrednovan u okviru prirodnofilozofske misli u Europi. Da je to učinjeno, Boškoviću bi, uvjeren je Matičević, njegov filozofski, a ujedno i prirodoznanstveni pristup stvarnosti, trebao »osigurati samostalno mjesto i u samoj filozofiji u užem smislu«. ¹⁸⁴

Što se tiče procjene Boškovićeve filozofije iz povijesnofilozofske perspektive, Matičević je iskazao upućenost u dotadašnju recepciju njegova nauka. Naime iznio je podatke o inozemnim istraživačima koji su se očitovali o učenju tog dubrovačkog mislioca, među kojima se ističu škotski filozofi Thomas Reid (1710–1796) i Dugald Stewart (1753–1828) te fizičar i filozof lord Kelvin (William Thomson, 1824–1907), ali i srpski filozofi, primjerice, Branislav Petronijević (1875–1954), Svetomir Ristić (1886–1971) i Dušan Nedeljković (1889–1984). ¹⁸⁵

Matičević je također obradio stavove o Boškoviću i njegovu nauku koji proizlaze iz pera dvojice hrvatskih filozofa: Franje Račkoga (1828–1894) i Franje pl. Markovića (1845–1914). Budući da se o Račkom očitovao samo iz perspektive njegove biografske studije o Boškoviću, ¹⁸⁶ u nastavku ću se usmjeriti samo na njegove prosudbe o Markovićevoj recepciji Boškovićeve nauka.

Kada je iznio zapažanja o Markovićevim stavovima o dubrovačkom misliocu, Matičević se oslanjao na njegovu studiju »Filosofijski rad Rugjera Josipa Boškovića«, koja je proizašla iz izlaganja koje je Marković održao 14. veljače 1887. godine na sjednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. ¹⁸⁷ O Markovićevim stavovima Matičević je uglavnom imao pozitivno mišljenje. Tu tvrdnju ponajbolje dokazuju njegove dvije prosudbe. Prva od njih glasi da je Marković »dosad najtočnije i najbolje proučio i prikazao [= prikazao] taj filozofijski rad [*Theoria philosophiae naturalis*]«, dok je prema drugoj prosudbi Markovićeva studija o Boškoviću itekako utemeljena i solidna. ¹⁸⁸ Da je Matičević izražavao naklonost prema tom Markovićevu djelu, dokazuje i to što se

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid., p. 4b–d.

¹⁸⁶ Fr.[anjo] Rački, »Rugjer Josip Bošković. Životopisna crta,« koju je čitao u skupnoj sjednici [Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti] dne 14. veljače 1887, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 87., 88., 90. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1887–1888), pp. 1–100.

¹⁸⁷ Franjo Marković, »Filosofijski rad Rugjera Josipa Boškovića«, čitao u skupnoj sjednici jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 14. veljače 1887, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 87., 88., 90. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1887–1888), pp. 543–716.

¹⁸⁸ Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, pp. 4b i 4c.

barem u jednom slučaju poslužio njegovim terminološkim rješenjem: sjedište duše je upravo po uzoru na Markovića nazivao 'sijelom duše'.¹⁸⁹

Međutim jednom je prilikom Matičević kritizirao Markovića. To je učinio onda kada ga je svrstao među one istraživače koji su smatrali da Boškoviće-va filozofska misao ponekad predstavlja »neoriginalnu eklektičku mješavinu raznih od drugih filozofijskih mislilaca preuzetih mišljenja i naučanja [= naučavanja]«. ¹⁹⁰ U tom je slučaju Matičević možda nepravedno postupio prema Markoviću. Naime, Marković jest u uvodu svoje studije izjavio da su na Boškovićevo mišljenje »jamačno uticali pisci raznih smjerova«, ali je istodobno bio uvjeren da je Dubrovčanin unatoč tome »izveo prilično skladan cjelokupni nazor o svietu tvarnom i duševnom, nazor veličajan, u kojem se liepo pogadja njegovo umno osvjedochenje«. ¹⁹¹

Pored tog članka Matičević se o Markoviću, baš kao i o Arnoldu, očitovao u članku »Neke napomene u prilog našoj filozofijskoj i psihologijskoj terminologiji« (1912). U njemu je pohvalio Markovićevo stremljenje prema stvaranju hrvatske filozofske terminologije. Zbog »samoniklosti i slobode« koje ga odlikuju, Matičević je ocijenio da Marković »zaslužuje doličnu pažnju.« ¹⁹² Iz toga proizlazi da je Matičević smatrao kako je Markovićevo doprinos stvaranju hrvatske filozofske terminologije izvoran te zbog toga važan i vrijedan pozornosti. Njegovo mišljenje dijelili su i brojni istraživači hrvatske filozofske baštine koji su djelovali čak desetljećima nakon te njegove prosudbe, primjerice Damir Barbarić i Srećko Kovač. ¹⁹³

Matičević je iskazao upućenost u filozofski nauk još dvojice suvremenika: Alberta Bazale (1877–1947) i Pavla Vuk-Pavlovića (1894–1976). O obojici tih filozofa očitovao se u članku »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj« iz 1935. godine.

Najprije je uputio na Bazalin predgovor Patakijevoj monografiji *Problemi filozofijske pedagogije* iz 1933. godine. Tom je prilikom citirao Bazalin stav koji se tiče filozofije odgoja, a prema kojem nije nužno da se pedagogija osla-

¹⁸⁹ Da je Marković upotrebljavao nazivak 'sijelo duše', vidi u: Marković, »Filozofijski rad Rugjera Josipa Boškovića«, p. 559.

¹⁹⁰ Matičević, »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, p. 4b.

¹⁹¹ Marković, »Filozofijski rad Rugjera Josipa Boškovića«, p. 544.

¹⁹² Matičević, »Neke napomene u prilog našoj filozofijskoj i psihologijskoj terminologiji.«, pp. 283–284. O Markoviće-
vim filozofskim nazivcima koje je izdvojio Matičević, vidi na pp. 285, 288 i 289.

¹⁹³ Damir Barbarić, »Početni napor oko izgradnje hrvatskog filozofijskog nazivlja«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 20/1–2(39–40) (Zagreb, 1994), pp. 463–481, na p. 475; Srećko Kovač, »Franjo pl. Marković: On the hundred and fiftieth anniversary of his birth«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 3 (Zagreb, 1996), pp. 169–188, na p. 169.

nja uvijek i isključivo na filozofiju, već u nekom pogledu ipak treba djelovati samostalno.¹⁹⁴ U usporedbi s Bazalom, za stav o Vuk-Pavloviću Matičević nije naveo izvor, niti je nastupio afirmativno prema dijelu njegova nauka. Štoviše, kritizirao je Vuk-Pavlovićev stav da je odgoj zbir svih kulturnih djelatnosti:

»Odgoj dakle nije sama kulturna volja ili kulturna praksa kao takova, baš kako na pr. ni pjesnikovanje, pjesnička praksa, a onda ni suma svih kulturnih praksa (*Vuk-Pavlović*) nije odgoj, <...> *Odgoj je tehnika njege (razvijanja, obrazovanja, formiranja) kulturne volje ili kulturne prakse ili kulturnih sila.*«¹⁹⁵

Da je odgoj u Vuk-Pavlovićevu nauku itekako povezan s kulturom, bio je uvjeren i, primjerice, Milan Polić, koji je na to ukazao onda kada je analizirao Vuk-Pavlovićeve stavove o odnosu odgoja, kulture i politike.¹⁹⁶

Na temelju poduzete analize smatram opravdanim zaključiti da se Matičević iskazao kao istraživač hrvatske filozofske baštine i kao poznavalac filozofske misli svojih suvremenika. Uporište za tu tvrdnju pronalazim u tome što su u njegovu opusu prisutne prosudbe o djelima i nauku petorice hrvatskih filozofa. Dvojici od njih čak je posvetio zasebne članke: Ruđeru Josipu Boškoviću i Gjuri (Đuri) Arnoldu. Premda su ta djela prigodničarske naravi, u njima se neprijeporno otkriva Matičevićeva upućenost u obilježja i sadržaj filozofskog dijela njihova stvaralaštva. Osim o filozofskoj misli Đure Arnolda Matičević se očitovao i o filozofskoj misli još trojice svojih suvremenika: Franje pl. Markovića, Alberta Bazala i Pavla Vuk-Pavlovića. Premda nije napisao članke koji bi im bili posvećeni u cijelosti, ipak je dokazao upućenost u sadržaj njihovih djela, dakle u obilježja njihova nauka.

5. Zaključak

Opus Stjepana Matičevića (1880–1940) obiluje promišljanjima koja pripadaju brojnim filozofskim disciplinama. Stoga sam prvo obradio tri filozofske discipline na čiju su zastupljenost istraživači hrvatske filozofske i pedagoške baštine već ukazali, ali i pokazao da su te discipline prisutne i u nekim drugim

¹⁹⁴ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, pp. 185–186. Usp. A. [Ibert] Bazala, »Uvodna riječ«, u: Stevan Pataki, *Problemi filozofijske pedagogije (Odnos filozofije i obrazovanja)*, uvodnu riječ napisao: Albert Bazala (Zagreb: Zadružna Štamparija B. Miletić, 1933), pp. I–VI, na p. VI.

¹⁹⁵ Matičević, »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, p. 201. Isto vidi i u: Matičević, »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 250, S. 159–214 veröffentlichten Abhandlung.«, p. 43.

¹⁹⁶ Milan Polić, »Predgovor«, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, priredio i predgovor napisao Milan Polić (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996), pp. 7–28, na p. 27.

Matičevićevim djelima. Potom sam ukazao na zastupljenost još pet filozofskih disciplina koje dosad nisu bile prepoznate u Matičevićevu opusu. Napokon sam izdvojio stavove koji svjedoče o Matičevićevoj upućenosti u povijest filozofije i nauk njegovih filozofskih suvremenika.

Prvo sam obradio tri filozofske discipline koje su već prepoznate u Matičevićevim djelima: logiku, filozofiju odgoja i filozofiju kulture. Zastupljenost logike počivala je na dvama Matičevićevim radovima. Kao glavno obilježje logike u njima prepoznato je stremljenje prema sintezi logizma i psihologizma, s primjetnom sklonošću prema logizmu (*Zur Grundlegung der Logik*, 1909), odnosno prema sintezi logike i psihologije (»Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja«, 1921). Ali Matičević je na teme iz logike bio usmjeren još barem u šest djela. U njima je logiku određivao kao znanost koja osigurava pouzdanu spoznaju (*Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje*, 1932; *Pedagogijska metodologija*) te se oslanjao na znanja iz područja tradicionalne logike, posebice na ona koja se tiču analize, sinteze, definicije i divizije (»Počeci filozofije«, 1918; »Priroda, kultura i odgoj«, 1935; *Uvod u opću pedagogiju*) te apodiktičkog suda (»Priroda, kultura i odgoj«, 1935). Uz to zalagao se za jedinstvo logike i psihologije (»K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935). Osim toga u tom potpoglavlju dokazao sam da je Matičevićeva disertacija iz logike prepoznata u inozemstvu u većoj mjeri nego je dosad bilo poznato. Naime, osim na hrvatskom, njemačkom i makedonskom, prosudbe o njoj pisane su još na barem trima jezicima: engleskom, francuskom i slovenskom.

Teme i problemi iz filozofije odgoja dosad su bili uočeni samo u dvama Matičevićevim člancima. Nažalost, iz istraživanja koja su poduzeta ne možemo doznati o konkretnim obilježjima njegovih razmišljanja koja se tiču te discipline, nego samo to da je isticao potrebu za filozofijom odgoja, posebice pri rješavanju pedagoških problema (»Idealni i realni momenat u uzgoju«, 1923; »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935). Međutim obilježja filozofije odgoja itekako su zamjetna u Matičevićevim djelima, što sam dokazao trima primjerima. U njima se filozofija odgoja očituje Matičevićevom kritikom pedagogije kao autonomne znanosti (»Današnja pedagogijska teorija i praksa«, 1928; »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935) te traganjem za biti odgoja (*Osnovi nove škole*, 1934).

Da se Matičević bavio filozofijom kulture, dosad se zaključivalo na temelju triju njegovih djela. Pritom su istraživači istaknuli tek to da je filozofija kulture bila okosnica njegovu pedagoškom nauku (*Osnovi nove škole*, 1934; »Priroda, kultura i odgoj«, 1935; »Kratka autobiografija«, 1936). Matičević se temama iz filozofije kulture bavio i u članku »Idealni i realni momenat u uzgoju« (1923), a

u prilog toj tvrdnji mogu se navesti dva razloga. Prvo, filozofiju je odredio kao znanost koja ima presudnu ulogu pri određivanju kulturnih vrijednosti. Drugo, osim na filozofiju oslanjao se i na pedagogiju, što znači da je kulturi pristupio iz perspektive drugih društvenih i humanističkih znanosti.

Logika, filozofija odgoja i filozofija kulture nisu jedine filozofske discipline u njegovu opusu. Potom sam dokazao da je Matičević bio i etičar, estetičar, filozof politike, filozof egzistencije i filozof filma. To sam učinio tako što sam za svaku od tih disciplina izdvojio po nekoliko djela u kojima su njihova obilježja najjasnije izražena.

Matičevićeva etika zamjetna je u brojnim njegovim djelima. Iako ju je u dvama slučajevima (»K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935; *Uvod u opću pedagogiju*) smatrao tek pomoćnom pedagoškom znanosti, to ne znači da nije bio etičar. To potvrđuju njegova promišljanja u barem sedam djela. U njima je najčešće stremio prema iznalasku vrhovnih etičkih vrijednosti, od kojih je izdvojio *dobro* i *pravednost* (»Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«, 1934; »Priroda, kultura i odgoj«, 1935; *Didaktika; Pedagogijska aksiologija sa uvodom u psihologiju čuvstva*, 1936.) Za uspostavu vrijednosti pritom se oslonio na aksiologiju, dakle na etičku poddisciplinu (»Idealni i realni momenat u uzgoju«, 1923; *Uvod u opću pedagogiju*). O vrijednostima se očitovao i u objavljenom govoru o psovcu i kletvi (1925), u kojem je upozorio na prevlast nepoželjnih vrijednosti u društvu te predložio način kojim bi se takve vrijednosti iskorijenile. Na temelju promišljanja o tim temama moguće je zaključiti da je Matičević *vrijednost* postavio za vrhovno etičko načelo, a *društvo* kao izvor moralnosti. Matičević je također iskazao upućenost u povijest etike, što dokazuju ulomci u njegovim skriptama *Pedagogijska metodologija*, u kojima je izlagao o etičkom nauku Sokrata, Platona, Aristotela, Lockeja i Herbarta. Osim o njihovu etičkom nauku u skriptama *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva* (1936) izlagao je i o Kantovu etičkom nauku. Pritom ga je kritizirao, ali ponudio i tumačenje koje je postalo aktualno tek prije nekoliko desetljeća, naime da osjećaji imaju istaknutiju ulogu u Kantovim promišljanjima o etici negoli je bilo smatrano.

Temama iz estetike Matičević se bavio barem u šest svojih djela. Raspravljajući o estetici kao teorijskoj ili praktičnoj disciplini zauzeo je sljedeći stav: estetiku treba razumijevati i kao teorijsku i kao praktičnu disciplinu (»K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935). Oslonac za taj stav pronašao je u tada vrlo utjecajnom udžbeniku Ernsta Meumanna iz estetike. Osim toga Matičević je promišljao i o estetičkim vrijednostima, od kojih je najveću važnost pridao *lijepom* (»Idealni i realni momenat u uzgoju«, 1923; *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva*, 1936). Izrazio je

svoje mišljenje i o odlikama koje trebaju krasiti umjetnika: produktivnost, izvornost i kreativnost (*Savremene pedagoške struje*, 1925; *Osnovi nove škole*, 1934; »Pedagoški akt i odgajateljsko zvanje«, 1934). To znači da se neizravno suprotstavio uvjerenjima sljedbenika mimetičke teorije umjetnosti.

Na Matičevićeve stavove iz filozofije politike ukazao sam na primjeru pet njegovih djela. Tema kojoj je posvetio najviše pozornosti jest rat (»Rat i škola«, 1916; »Demokratizovanje škole«, 1919; »Djački pokret«, 1919; »Sistem ispitivanja i ocjenjivanja u našim školama«, 1933). Taj politički događaj Matičević nije razumijevao samo kao negativnu pojavu nego ga je nastojao sagledati i iz pozitivne perspektive, točnije kao pokretača političkih, društvenih i ekonomskih promjena u poslijeratnom razdoblju (»Rat i škola«; »Demokratizovanje škole«; »Djački pokret«). Kao jedan od primjera takvih pozitivnih učinaka izdvojio je Francusku revoluciju (»Djački pokret«). Uz to Matičević se očitovao o društvenim uređenjima. Pritom se nedvosmisleno opredijelio za demokraciju, dok je feudalizam, autokraciju, anarhizam i komunizam označio kao nepoželjne krajnosti (»Demokratizovanje škole«; »Djački pokret«). Osim toga Matičević je iznosio stavove i o političkim nazorima na svijet: iskazao je naklonost prema liberalizmu (»Djački pokret«), dok je spram kozmopolitizma i ekskluzivnoga nacionalizma preporučio zauzimanje srednjega puta (*Didaktika*).

Prisutnost filozofije egzistencije dokazao sam na primjeru jednog Matičevićeva članka: »Božić u svijesti djece i odraslih« (1936). U njemu je Matičević tematizirao pitanje *smisla*. Naime bio je uvjeren da je obilježje modernog vremena duhovna i egzistencijalna kriza, koja uzrokuje gubitak smisla. Tu krizu Matičević je sazeo u tri koncepta: *Ništa*, *tjeskobu* i *očaj*. Tom se prilikom pozvao na nauk Sørenea Kierkegaarda i Martina Heideggera. Rješenje takve krize Matičević je pronašao u vjeri u mogućnost spasenja te u borbi za smisao, za što je kao uzor istaknuo Sokrata.

Zastupljenost filozofije filma također sam dokazao na jednom primjeru: Matičevićevu objavljenju govoru o utjecaju filma i kina na djecu i mlade (1926). Iako je tada u najvećoj mjeri bio usmjeren na pedagoške probleme, postoje dva razloga zbog kojih je Matičevića opravdano svrstati i među filozofe filma. Najprije zato što je promišljao o biti filma, a onda i zbog toga što je film sagledavao iz perspektive estetike, dakle filozofske discipline na koju se filozofija filma uvelike oslanja. Time je još više osnažena i njegova pozicija kao estetičara. Budući da je taj govor održao u trećem desetljeću 20. stoljeća, Matičević se može smatrati i jednim od najranijih hrvatskih predstavnika te filozofske discipline.

Napokon proučio sam Matičevićevu upućenost u filozofsko naslijeđe te u nauk njegovih filozofskih suvremenika. Ta se upućenost odnosi kako na europski, tako i na hrvatski kontekst.

Matičević je nerijetko iznosio prosudbe ili se oslanjao na spoznaje iz povijesti zapadnoeuropske filozofije. O tome svjedoče njegova pozivanja na, primjerice, Platona, Aristotela, Bacona, Kanta, Hegela, Kierkegaarda, Nietzschea i Jodla. Međutim najveći broj prosudaba Matičević je iznio o Johannu Friedrichu Herbartu. Osim o njegovu nauku iz pedagogije i psihologije očitovao se i o njegovu filozofskom nauku, točnije o logici i etici. Pritom je imao dvojak stav: pohvalio je logiku (*Zur Grundlegung der Logik*, 1909), a usprotivio se etici (*Pedagogijska metodologija*). Uz to Matičević je u brojnim slučajevima uporišta pronalazio i u nauku svojih suvremenika iz filozofije, od kojih sam izdvojio Edmunda Husserla (*Zur Grundlegung der Logik*, 1909; »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja«, 1921; »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935) i Benedetta Crocea (govor o psovci i kletvi, 1925). Zbog godina tijekom kojih se pozivao na njihova promišljanja Matičević se istaknuo kao jedan od hrvatskih filozofa u čijim je djelima zamjetna rana recepcija misli te dvojice filozofa.

Međutim Matičević je iznosio prosudbe i o petorici hrvatskih filozofa: Ruđeru Josipu Boškoviću, Franji pl. Markoviću, Đuri Arnoldu, Albertu Bazali i Pavlu Vuk-Pavloviću. Filozofiji Boškovića i Arnolda u cijelosti je posvetio dva članka: »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića« (1937) i »Đuro Arnold kao učenjak i školnik« (1934). Matičević je pritom dokazao upućenost u sadržaj Boškovićeve djela *Theoria philosophiae naturalis*, i to tako što je komentirao Boškovićevu terminologiju te istaknuo neke filozofske teme kojima je Dubrovčanin u tom djelu bio zaokupljen. Osim toga Matičević je bio upućen i u dotadašnju recepciju tog Boškovićeve djela, što potvrđuje pozivanje na brojne filozofe koji su se o njemu očitovali, primjerice na Reida, Stewarta, Lorda Kelvina, ali i na Petronijevića, Ristića i Nedeljkovića. Naposljetku Matičević je smatrao da Boškovićev doprinos nije primjereno vrednovan u povijesti filozofije te je procijenio da je njegov filozofski nauk u značajnoj mjeri izvoran. Što se tiče Arnolda, Matičević je izložio sadržaj njegovih filozofskih djela, primjerice doktorske disertacije te udžbenika iz logike. U članku sam izdvojio njegova očitovanja o sadržaju tog udžbenika, koji je Matičević smatrao jednim od boljih kojima je Hrvatska tada raspolagala. Osim toga Matičević je nudio i općenite procjene Arnoldova nauka. Tako je zaključio da je obilježje Arnoldova stvaralaštva sjedinjenje teorije i prakse.

O Franji pl. Markoviću, Bazali i Vuk-Pavloviću pisao je Matičević u radovima koji su primarno bili posvećena drugim temama. Pritom je izrazio naklonost prema Markovićevoj studiji o Boškoviću (»Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, 1937) i prema njegovim rješenjima koja se tiču hrvatske filozofske terminologije (»Neke napomene u prilog našoj filozofijskoj

i psihologijskoj terminologiji«, 1912). Oslonio se na Bazalin stav o temi iz filozofije odgoja, dok je Vuk-Pavloviću uputio kritiku zbog njegova razumijevanja odnosa odgoja i kulture («K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, 1935).

Dakle u Matičevićevu opusu nisu prisutne samo tri, nego barem osam filozofskih disciplina. U njemu su očekivano zastupljeni i stavovi koji pripadaju povijesti filozofije, ali i stavovi koji svjedoče da je poznavao filozofsku misao svojih suvremenika. Na temelju svih tih rezultata jasno je da je Matičevićev opus protkan filozofijom i filozofskim disciplinama u znatno većem opsegu nego što je dosad bilo poznato.

6. Popis citirane literature

6.1. Stjepan Matičević

Matičević, Stephan. 1909. *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie* (Wien und Leipzig: Wilhelm Braumüller, 1909).

Matičević, Stj.[epan]. 1912. »Neke napomene u prilog našoj filozofijskoj i psihologijskoj terminologiji.«, *Nastavni vjesnik: zajedno glasilo »Društva slovenskih profesorjev« i »Društva srednjoškolskih profesora u Dalmaciji«* 20/4 (Zagreb, 1912), pp. 281–290.

Matičević, Stj.[epan]. 1916. »Rat i škola.«, *Nastavni vjesnik: zajedno glasilo »Društva srednjoškolskih profesora u Dalmaciji«* 24/6 (Zagreb, 1916), pp. 459–462.

Matičević, Stj.[epan]. 1918. »Počeci filozofije.«, *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* 2/4–5 (Zagreb, 1918), pp. 109–110.

Matičević, Stj.[epan]. 1919. »Demokratizovanje škole.«, *Jugoslavenska njiva* 3/22 (Zagreb, 1919), pp. 342–345.

M.[atičević], Stj.[epan]. 1919. »Djački pokret«, *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* 2/7 (Zagreb, 1919), p. 166.

Matičević, Stjepan. 1921. »J. A. Komenský i pedagogijska sadašnjost.«, *Nastavni vjesnik* 29/5–6 (Zagreb, 1921), pp. 198–201.

Matičević, Stjepan. 1921. »Nauk o didaktičkoj artikulaciji i novija psihologija mišljenja. (Habilitaciona radnja.)«, primljeno u sjednici razreda filozofičko-juridičkoga od 31. oktobra 1920, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 224, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički 98 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1921), pp. 1–74.

Matičević, Stjepan. 1923. »Idealni i realni momenat u uzgoju.«, *Kršćanska škola* 26/5–6 (Zagreb, 1923), pp. 49–54.

- Matičević, Stjepan. 1924. »Moć ideje.«, *Kršćanska škola* 27/3–4 (Zagreb, 1924), pp. 25–28.
- [Matičević, Stjepan]. 1925. »Govor Dra. Stj. Matičevića, profesora pedagogije na Zagrebačkom sveučilištu.«, u: [Svetozar] Ritig (ur.), *Psovka i kletva: narodna sramota* (Zagreb: Društvo »Duševne obnove«, 1925), pp. 12–19.
- Matičević, Stjepan. [1925] *Savremene pedagogijske struje*. ([Zagreb: s. e., 1925]).
- [Matičević, Stjepan]. 1926. »Predavanje sveučilišnog profesora Dr. S. Matičevića o filmu.«, u: ***, »Javna debata o filmu što ju je priredilo društvo za duševnu obnovu.«, *Hrvat* (Zagreb, 1926), br. 1872 (26. ožujka 1926), p. 2.
- [Matičević, Stjepan]. 1926. »Javna debata o filmu. Predavanje sveučilišnog profesora Dr. Stjepana Matičevića (Svršetak)«, *Hrvat* (Zagreb, 1926), br. 1873 (27. ožujka 1926), p. 2.
- Matičević, Stj.[epan]. 1928. »Današnja pedagogijska teorija i praksa.«, *Kršćanska škola* 31/5–6 (Zagreb, 1928), pp. 55–59.
- Matičević, Stjepan. 1931. »Die Lehre von der didaktischen Artikulation und die neuere Denkpsychologie. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 224, S. 1–74 veröffentlichten Abhandlung.«, *Bulletin international de l'Academie Yougoslave des Sciences et des Beaux-Arts*, Classes: d'Histoire et de Philologie – de Philosophie et de Droit – des Beaux-Arts et Belles Letres, Livre 2 (Zagreb: Académie Yougoslave des Science set des Beaux-Arts, 1931), pp. 119–136.
- Matičević, Stjepan. [1932]. *Obrazovanje volje s uvodom u psihologiju volje* ([Zagreb: s. e., 1932]).
- Matičević, Stj.[epan]. 1933. »Sistem ispitivanja i ocjenjivanja u našim školama. Refleksije povodom početka školske godine (Nastavak.)«, *Novosti* (Zagreb, 1933), br. 251 (12. septembra 1933), p. 7.
- Matičević, Stjepan. 1934. »Đuro Arnold kao učenjak i školnik«, *Hrvatska revija* 7/12 (Zagreb, 1934), pp. 622–632.
- Matičević, Stjepan. 1934. *Osnovi nove škole* (Zagreb: Biblioteka »Škole rada«, 1934).
- Matičević, Stjepan. 1934. »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75/1–2 (Zagreb, 1934), pp. 9–16.
- Matičević, Stjepan. 1934. »Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje (Svršetak)«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75/3 (Zagreb, 1934), pp. 97–103.
- Matičević, Stjepan. 1935. »K problematici funkcije uzgajanja i jedne nauke o njoj«, na svečanoj sjednici »Strossmayerova dana nauke i umjetnosti« 4. februara 1934. čitao, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 250, Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički 112 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1935), pp. 159–214.
- [Matičević, Stjepan]. 1935. »Nauka i život (Uvodna riječ predsjednika Pučkog sveučilišta sveuč. prof. dra Stj. Matičevića prigodom proslave 100. godišnjice Hrvatske himne)«, *Hrvatska straža* (Zagreb, 1935), br. 276 (30. studenoga 1935), p. 2.

- Matičević, Stjepan. 1935. »Priroda, kultura i odgoj«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 76/4 (Zagreb, 1935), pp. 150–157.
- Matičević, Stjepan. 1935. »Zur Problematik der Erziehungsfunktion und einer Wissenschaft davon. Auszug aus der im 'Rad', Bd. 250, S. 159–214 veröffentlichten Abhandlung.«, *Bulletin international de l'Academie Yougoslave des Sciences et des Beaux-Arts*, Classes: d'Histoire et de Philologie – de Philosophie et de Droit – des Beaux-Arts et Belles Letres, Livre 7 (Zagreb: Académie Yougoslave des Science set des Beaux-Arts, 1935), pp. 20–53.
- Matičević, Stjepan. 1936. »Božić u svijesti djece i odraslih«, *Hrvatska straža* (Zagreb, 1936), br. 295 (Božić [25. prosinca], 1936), p. 5.
- [Matičević, Stjepan]. 1936/1991. »Kratka autobiografija«, u: N.[edjeljko] Kujundžić i I.[van] Mar[i]janović (priređili), *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, odabrani tekstovi s uvodnom studijom dra Nedjeljka Kujundžića (Zagreb: Katehetski salezijanski centar, 1991), pp. 228–230.
- Matičević, Stjepan. 1936. *Pedagogijska aksiologija sa uvodom o psihologiji čuvstva* (Zagreb: Litografija udruženja slušača Tehničkog fakulteta, 1936).
- Matičević, Stjepan. 1937. »Filozofijsko značenje Ruđera J.[osipa] Boškovića«, *Hrvatska straža* (Zagreb, 1937), br. 37 (16. veljače 1937), p. 4.
- Matičević, Stjepan. 1937. »Povratak k normi. (Herbart redivivus?)«, *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko* 58/9–10 (Ljubljana, 1937), pp. 209–217.
- Matičević, Stjepan. 1940. »Povratak k normi (Herbart redivivus?)«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81/3 (Zagreb, 1940), pp. 109–115.
- Matičević, Stjepan. 1940. »Povratak k normi (Herbart redivivus?) (Svršetak)«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81/4 (Zagreb, 1940), pp. 145–149.
- Matičević, Stjepan. [s. a.]. *Didaktika*. ([Zagreb: s. n., s. a.]).
- Matičević, Stjepan. [s. a.]. *Didaktika*. Skripta V.[inka] Nikolića prema predavanjima prof. S.[tjepana] M.-a [Matičevića], strojopis, autogr.[af], 6 listova ([Zagreb: s. n., s. a.]).
Zbirka rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R 6620.
- Matičević, Stjepan. [s. a.]. *Pedagogijska metodologija*. ([Zagreb: s. n., s. a.]).
- Matičević, Stjepan. [s. a.]. *Uvod u opću pedagogiju*. ([Zagreb: s. n., s. a.]).

6.2. Ostala citirana literatura

- ***. 1925. *Red predavanja u Kr.[aljevskom] sveučilištu Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu u zimskom poljeću 1925./26*. Zimsko se poljeće počinje 1. listopada 1925. a svršuje 15. februara 1926. (Zagreb: [Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu], 1925).

- ***. 1926. »Interesantna debata o filmu, što ga je priredilo društvo za duševnu obnovu.«, *Hrvat* (Zagreb, 1926), br. 1871 (25. ožujka 1926), p. 3.
- ***. 1932. *Univerzitetske vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja u Univerzitetu Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu u zimskom semestru 1932/1933* (Zagreb: Univerzitet Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, 1932).
- Anderson, Elizabeth. 2008. »Emotions in Kant's Later Moral Philosophy: Honour and the Phenomenology of Moral Value«, u: Monika Betzler (ed.), *Kant's Ethics of Virtue* (Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2008), pp. 123–145.
- Arnold, Gjuro. 1879. *Etika i poviest*. Razprava odobrena od povjerenikâ strogih izpita fakulteta Mudroslovnoga (Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1879).
- Arnold, Gjuro. 1888. *Logika za srednja učilišta* (U Zagrebu: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1888).
- Arnold, Đuro. 1923. *Logika za srednja učilišta*, peto izdanje (Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1923).
- Balić, Davor. 2017. »Miroslav Krleža's Assessment of Frane Petrić«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43/2(86) (Zagreb, 2017), pp. 489–537.
- Balić, Davor. 2019. »Miroslav Krleža o Franji pl. Markoviću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 45/1(89) (Zagreb, 2019), pp. 117–181.
- Barbarić, Damir. 1994. »Početni naponi oko izgradnje hrvatskog filozofijskog nazivlja«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 20/1–2(39–40) (Zagreb, 1994), pp. 463–481.
- Bartulović Barnjak, Delfa; Buzar, Stipe; First, Marko. 2009. »Filozofija kulture«, u: Kristijan Krkač (ur.), *Uvod u filozofiju* (Zagreb: Mate d.o.o., 2009), pp. 291–306.
- Bazala, A. [Ibert]. 1933. »Uvodna riječ«, u: Stevan Pataki, *Problemi filozofijske pedagogije (Odnos filozofije i obrazovanja)*, uvodnu riječ napisao: Albert Bazala (Zagreb: Zadržna Štamparija B. Miletić, 1933), pp. I–VI.
- Biegański, Władysław. 1910. »Czem jest logika?«, *Sprawozdań z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział Nauk antropologicznych, społecznych, historyi i filozofii* 3/6 (Warszawa, 1910), pp. 119–152.
- Boscovich, Rogerius Joseph. 1763. »Synopsis totius operis. Ex editione Viennensi«, u: Rogerius Joseph Boscovich, *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium* (Venetiis: Ex Typographia Remondiniana, 1763), pp. XVII–XXXVII.
- Boscovich, Rogerius Joseph. 1763. *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium* (Venetiis: Ex Typographia Remondiniana, 1763).
- Bošković, Ruder [Josip]. 1974. *Teorija prirodne filozofije*, priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović, s latinskoga preveo Jakov Stipišić, stručnu redakciju prijevoda izvršio Žarko Dadić (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1974).

- Bresler, K. [amiljo]. 1936. »Časopis za poznavanje omladine (Zeitschrift für Jugendkunde), godišnjak za 1935 godinu, izdali Otto Tumlriz i Friedrich Sander u suradnji sa: Gustav Deuchler-om (Hamburg) – Albert Huth-om (München) – Rudolf Michel-om (Graz) – Peter Peterson-om (Jena) i Ernst Seelig-om (Graz). Naklada Julius Klinkhardt, Leipzig – 256 stranica – u mekom povezu R. M. 12.–, u tvrdom R. M. 14.–, za Jugoslaviju 25% rabata.«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 77/5 (Zagreb, 1936), pp. 237–239.
- Cohen, Alix (ed.). 2014. *Kant on Emotion and Value* (London: Palgrave Macmillan, 2014).
- Dagnan-Bouveret, Jean. 1909. »Dr Stephan Maticević. – *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie*. 1 vol. VIII + 192 pp. in-8°, Vienne et Leipzig, Wilhelm Braumüller, 1909.«, *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* 67 (Paris, 1909), pp. 641–645.
- Društvo duševne obnove. 1925. »Predgovor.«, u: [Svetozar] Ritig (ur.), *Psovka i kletva: narodna sramota* (Zagreb: Društvo »Duševne obnove«, 1925), pp. 3–4.
- Eisler, Rudolf. 1912. »Husserl, Edmund, geb. 1859 in Proßnitz (Mähren), Prof. in Göttingen.«, natuknica u: Rudolf Eisler, *Philosophen-Lexikon. Leben, Werke und Lehren der Denker* (Berlin: Verlegt bei Ernst Siegfried Mittler und Sohn Königl. Hofbuchhandlung, 1912), pp. 286–287.
- Galović, Milan. 1989. »Rad i etika vrijednosti. Uz Schelerovu kritiku radne teorije vrijednosti«, *Politička misao: časopis za politologiju* 26/2 (Zagreb, 1989), pp. 172–182.
- Grlić, Danko. 1974. *Estetika I. Povijest filozofskih problema* (Zagreb: Naprijed, 1974).
- Grlić, Danko. 1976. *Estetika II. Epoha estetike* (Zagreb: Naprijed, 1976).
- Grlić, Danko. 1979. *Estetika IV. S onu stranu estetike* (Zagreb: Naprijed, 1979).
- Grunwald, Georg. 1917. *Philosophische Pädagogik*. (Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1917).
- Heidegger, Martin. 1976. »Was ist Metaphysik«, u: Friedrich-Wilhelm von Herrmann (hrsg.), *Martin Heidegger: Gesamtausgabe*, Abteilung 1, Band 9 (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976), pp. 103–122.
- Heidegger, Martin. 2015. *Što je metafizika?*, 1. svezak, izvornik i prijevod, preveo Ivan Kordić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015).
- Hraste, Katarina. 2001. »Benedetto Croce, mi i drugi«, *Mogućnosti* 48/4–6 (Split, 2001), pp. 25–45, na pp. 33–34.
- Jones, F. 1909. »*Zur Grundlegung der Logik; ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie*. Von Dr. Stephen Maticević. Wien und Leipzig, W. Braumüller, 1909. pp. iii., 192. Price Mk. 3.«, *The American Journal of Psychology*, Vol. 20, No. 4 (Champaign, 1909), p. 590.

- Josifovski, Jonče A. 1964. *Teorijata na poznaniето i formalnata logika kaj Jugoslove-nite od XIX vek do II svetovna vojna*, doktorska disertacija (Skopje: [s. n.], 1964). Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom IX-SK-82.
- Josifovski, Jonče. 1969. »II Del. I oddeI. Teorijata na poznaniето i formalnata logika kaj Hrvatite od XIX vek do II svetska vojna«, *Godišen zbornik. Filozofski fakultet na Univerzitetot – Skopje / Annuaire. Faculté de philosophie de l'Université de Skopje*, kniga / tome 21 (Skopje, 1969), pp. 7–47.
- Kangrga, Milan. 2004. *Etika. Osnovni problemi i pravci* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2004).
- Kern, Holger. 2007. *Analyse einer phänomenologischen Didaktik am Beispiel der Musik. Goethes Erkenntnisart als Ausgangspunkt didaktischer Überlegungen*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie an der Fakultät für Pädagogik der Universität Bielefeld. Gutachter Prof. Dr. Harm Paschen, HD Dr. Paul Mecheril (Bielefeld: [s. n.], 2007).
- Kierkegaard, Søren. 1966. *Die Krankheit zum Tode*, übersetzt und mit Glossar, Bibliographie sowie einem Essay »Zum Verständnis des Werkes«, hrsg. Liselotte Richter (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1966).
- Kierkegaard, Søren. 1974. *Bolest na smrt*, predgovor Mirko Zurovac, prevod i glosar Milan Tabaković (Beograd: Mladost, 1974).
- Kovač, Srećko. 1996. »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[ovice] 20. st.[oljeća]«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 22/1–2(43–44) (Zagreb, 1996), pp. 255–265.
- Kovač, Srećko. 1996. »Franjo pl. Marković: On the hundred and fiftieth anniversary of his birth«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 3 (Zagreb, 1996), pp. 169–188.
- Krešić, Katarina. 2010. »Promišljanja Stjepana Matičevića o odgoju«, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 1/2 (Zagreb, 2010), pp. 110–119.
- Kujundžić, Nedjeljko. 1971. *Pedagogija Stjepana Matičevića*, magistarski rad (Zagreb: [s. n.], 1971).
Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom DCR ZG-838225/13.
- Kujundžić, Nedjeljko. 1980. »Aktualnost pedagogije Stjepana Matičevića (U povodu 100. godišnjice rođenja)«, *Pedagoški rad: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja* 35/9–10 (Zagreb, 1980), pp. 476–480.
- Kujundžić, N.[edjeljko]; Mar[i]janović, I.[van] (priredili). 1991. *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, odabrani tekstovi s uvodnom studijom dra Nedjeljka Kujundžića (Zagreb: Katehetski salezijanski centar, 1991).

- Lasman, Fr.[anjo]. 1926. »Kino u školskoj obuci.«, *Kršćanska škola* 29/5–6 (Zagreb, 1926), pp. 59–62.
- Mađarević, Lovorka. 2009. »Emocije kao motivi u Kantovoj etici«, *Filozofska istraživanja* 29/2 (Zagreb, 2009), pp. 335–348.
- Mar[i]janović, Ivan. 1991. »Filozofijski korijeni i misao Stjepana Matičevića«, *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja* 2/2 (Zagreb, 1991), pp. 13–33.
- Marijanović, Ivan. 2001. »Europsko-hrvatska ishodišta i dometi pedagoški misli Stjepana Matičevića«, *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu* 3/1 (Zagreb, 2001), pp. 173–192.
- Marković, Franjo. 1887. »Filozofijski rad Rugjera Josipa Boškovića«, čitao u skupnoj sjednici jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 14. veljače 1887, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 87., 88., 90. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1887–1888), pp. 543–716.
- Meumann, E.[rnst]. 1908. *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart* (Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1908).
- Meumann, E.[rnst]. 1919. *Einführung in die Ästhetik der Gegenwart*, 3. Auflage (Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1919).
- Miliša, Zlatko; Tolić, Mirela. 2008. »Određenje medijske pedagogije s komunikacijskog aspekta«, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 2/4 (Dubrovnik, 2008), pp. 113–130.
- O.[stwald], W.[ilhelm]. 1910. »Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie von Stefan Maticevic. 192 S. Wien und Leipzig. W. Braumüller 1909. Preis M 3. –.«, u: Wilhelm Ostwald (hrsg.), *Annalen der Naturphilosophie*. Neunter Band mit zahlreichen Figuren, Erstes Heft (Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft m. b. H., 1910), pp. 97–98.
- O.[zvald], K.[arel]. 1914. »Hrvatski filozof – o temeljih logike.«, *Veda: dvomesečnik za znanost in kulturo* 4/4 (Ljubljana, 1914), pp. 417b–419a.
- Pataki, Stevan. 1934. »Povodom predavanja prof. Matičevića u Akademiji«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75/1–2 (Zagreb, 1934), pp. 29–36.
- Pataki, Stevan. 1937. »Pedagogija prof. Matičevića. Povodom tridesetgodišnjice njegova rada«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 78/3–4 (Zagreb, 1937), pp. 95–111.
- Pataki, S.[tjepan]. 1940. »Prof. Stjepan Matičević«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81/7 (Zagreb, 1940), pp. 258–264. Nekrolog.
- Patocka, Jan. 1939. »Husserl. – Bibliographie«, *Revue internationale de Philosophie* 1/2 (Bruxelles, 1939), pp. 374–397.
- Pazman, Dragutin. 1958. »Dio osmi. Od Ujedinjenja do sloma versajske Jugoslavije. Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj između dva rata (1918–1941)«, u: Dragutin Franković (uredio), *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, napisali: Dragutin

- Franković, Ljubica Godler, Ljubica Lončar, Mihajlo Ogrizović, Dragutin Pazman i Antun Tunkl (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958), pp. 302–370.
- Pažanin, Ante. 1984. »Kantova metafizika ćudoređa i praktična filozofija«, *Godišnjak za povijest filozofije* 2 (Zagreb, 1984), pp. 117–133.
- Pe [Pejović, Danilo]. 1965. »Filozofija egzistencije«, u: Vladimir Filipović (gl. ur.), *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Matica hrvatska, 1965), pp. 135–138.
- Pejović, Danilo. 1970. »Egzistencijalizam i egzistencijalna ontologija«, u: Danilo Pejović, *Sistem i egzistencija: um i neum u suvremenoj filozofiji* (Zagreb: Zora, 1970), pp. 97–115.
- Petrović, Gajo. 1964. *Logika. Udžbenik za III razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 1964).
- Polić, Milan. 1993. *K filozofiji odgoja* (Zagreb: Znamen / Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993).
- Polić, Milan. 1996. »Predgovor«, u: Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja*, priredio i predgovor napisao Milan Polić (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996), pp. 7–28.
- Posavac, Zlatko. 1991. *Novija hrvatska estetika: studije i eseji* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1991).
- Posavac, Zlatko. 1993. »Rana recepcija estetike Benedetta Crocea u Hrvatskoj«, *Filozofska istraživanja* 13/3 (Zagreb, 1993), pp. 675–684.
- P.[regrad], Z.[latko]; P.[etras], M.[arijan]. 1940. »Prof. dr. Stjepan Matičević (19. XII. 1880.–16. VI. 1940.)«, *Nastavni vjesnik* 49/1 (Zagreb, 1940–1941), pp. 1–8. Nekrolog.
- Pušić, Bruno. 2010. »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića«, *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 1/1 (Zagreb, 2010), pp. 269–279.
- Rački, Fr.[anjo]. 1887. »Rugjer Josip Bošković. Životopisna crta.« koju je čitao u skupnoj sjednici [Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti] dne 14. veljače 1887, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 87., 88., 90. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1887–1888), pp. 1–100.
- Radeka, Igor. 2011. »Pedagogija i ideologija u Hrvatskoj«, u: Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina (ur.), *Desničini susreti 2010. Zbornik radova* (Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije / Plejada, 2011), pp. 116–136.
- Rosić, Vladimir. 2011. »Deontologija učitelja - temelj pedagoške etike / Teacher's Deontology - the basis of the Pedagogical Ethics«, *Informatologia* 44/2 (Zagreb, 2011), pp. 142–149.
- Spileers, Steven. 1999. »Secondary Literature«, u: Steven Spileers (comp.), *Edmund Husserl Bibliography* (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999), pp. 84–385.

- Sullivan, Roger J. 1994. *An Introduction to Kant's Ethics* (New York: Cambridge University Press, 1994).
- Šilih, Gustav. 1936. »Profili sodobnih jugoslovanskih pedagogov. I. Dr. Stjepan Matičević. (Ob 30 letnici njegovega znanstveno-publicističnega udejstvovanja.)«, *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko* 58/3–4 (Ljubljana, 1936), pp. 65–72.
- Tć. [Turković], H.[rvoje]. 2012. Natuknica »Filozofija filma«, u: Stipe Kutleša (gl. ur.), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), pp. 344a–345a.
- Vukasović, Ante. 1974. *Moralni odgoj* (Zagreb: Izdavačko poduzeće Liber, 1974).
- Vukasović, Ante. 1985. »Smisao za pedagogijska nastojanja i odgojne vrednote. Posvećeno uspomeni na Vladimira Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11/1–2(21–22) (Zagreb, 1985), pp. 183–193.
- Vukasović, Ante. 1994. »Povratak hrvatskoj aksiologijsko-pedagogijskoj baštini«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 20/1–2(39–40) (Zagreb, 1994), pp. 389–406.
- Vukasović, Ante. 1996. »Hrvatska pedagogijska baština. Stjepan Matičević – pokretač studija pedagogije«, *Školske novine: hrvatski tjednik za odgoj i obrazovanje* 45 (Zagreb, 1996), br. 2198 (17. prosinca 1996), p. 5.
- Vukasović, Ante. 2011. »Hrvatska pedagoška baština i lik Stjepana Matičevića«, *Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje* 16/1–2 (Bjelovar, 2011), pp. 59–69.
- Vukasović, Ante. 2015. »Stjepan Matičević: utemeljitelj studija pedagogije«, u: Ante Vukasović, *Likovi istaknutih hrvatskih pedagoga: Ivan Filipović, Vjekoslav Koščević, Stjepan Matičević, Pavao Vuk-Pavlović, Stjepan Pataki, Zlatko Pregrad, Pero Šimleša* (Zagreb: Školske novine, 2015), pp. 71–91.
- Welch, Parl E.. 1939. »III. Bibliography on Edmund Husserl«, u: Parl E. Welch, *Edmund Husserl's Phenomenology* (Los Angeles: The University of Southern California Press, 1939), pp. 84–100.

The Representation of Philosophical Disciplines in Stjepan Matičević's Opus

Summary

Stjepan Matičević (1880–1940), philosopher and pedagogue, has left a broad philosophical opus, but until now he has been acknowledged mainly as a logician, philosopher of education, and a philosopher of culture, which calls for a more thorough investigation of the philosophical disciplines he addressed.

With regard to logic, philosophy of education, and philosophy of culture, this article has shown the presence of these three philosophical disciplines in at least ten

of Matičević's works that have not been mentioned by previous researchers when referring to his philosophical reflections. Matičević defines logic as a science that enhances cognition, and in so doing relies on traditional logic, also considering the relation of logic and psychology. As a philosopher of education, he has focused on the essence of education, while as a philosopher of culture, he emphasises that philosophy has a crucial role in defining cultural values.

However, Matičević was also an ethicist, aesthetician, political philosopher, existential philosopher, and a philosopher of film. His ethical thought is marked by the establishment of the supreme ethical values (good and righteousness), as well as an attitude that society is the source of morality. Regarding aesthetics, Matičević considered *beautiful* to be the supreme aesthetic principle, but he also maintained that an artist had to be productive, original, and creative. Matičević's immersion in political philosophy is evident in his opinions on war (an event with negative but also positive effects), democracy (a preferable social system), liberalism (a preferable worldview), and exclusive nationalism and cosmopolitanism (the worldviews he criticises because he sees them as extremes).

The presence of existential philosophy in Matičević's work is demonstrated by the statements on *sense*, as well as the observations on the modern time crisis, characterised by *Nothing*, *anxiety*, and *despair*, which he recorded in 1936. Finally, in 1926, Matičević emerges as a philosopher of film: he contemplated the essence of film, viewing it from an aesthetic perspective.

Matičević's knowledge of history of philosophy is confirmed by his opinions on Socrates, Plato, Aristotle, Bacon, Kant, Hegel, Herbart, and Nietzsche. Nevertheless, he was well acquainted with the philosophical views of his contemporaries, especially Edmund Husserl and Benedetto Croce, which is why he falls among the Croatian thinkers whose work includes one of the earliest receptions of these two philosophers in Croatia.

Furthermore, his philosophical interest also included Croatian philosophical heritage, as well as the philosophical reflections of his Croatian contemporaries. He wrote articles on Ruđer Josip Bošković and Gjuro Arnold, while in some of his texts, he presented his views on Franjo pl. Marković, Albert Bazala, and Pavao Vuk-Pavlović.

Keywords: Stjepan Matičević, logic, ethics, aesthetics, political philosophy, existentialism, philosophy of education, philosophy of culture, philosophy of film, history of philosophy, history of Croatian philosophy

